

Economisch-Statistische Berichten

Ondernemingsethiek

★

Drs. M. C. Verburg

De regionaal-economische ontwikkeling
in Europa

★

Drs. R. Kok

De ontwikkeling van het woningtekort
te 's-Gravenhage

★

C. Küppers

Wettelijke regeling schadeloosstelling
huurders bedrijfsruimten

★

Drs. P. H. M. Cremers

Veiligheidsaspecten van atoomenergie

(II)

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

43e JAARGANG

No. 2154

WOENSDAG 15 OKTOBER 1958

BAKSTEEN
Juwelier

HORLOGES

SIERADEN

TAFELZILVER

Sinds 1837 in het hart van Rotterdam

WESTEWAGENSTRAAT 70 — TELEFOON 110583

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Open bewaring van effecten

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

Bij het Ministerie van Justitie wordt gevraagd

DRS. ECONOMIE

als medewerker bij het Stafbureau Organisatie en Efficiency. Leeftijd tot 40 jaar. Kandidaten met ervaring op het gebied van organisatie-onderzoeken genieten de voorkeur. Sollicitaties, gericht aan de Minister van Justitie, onder no. 969/7188 (in linker bovenhoek 'env. en brief) in te zenden bij het bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

R. Mees & Zoonen

Bankiers en

Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage

Delft - Schiedam - Vlaardingen

Alblasserdam

Financiering van invoer,
uitvoer en transit

Alle assurantien

Beleggingen en
vermogensbeheer

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.
Telefoon redactie: K 1800-52939, Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B. fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam 6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.

Ondernemingsethiek

Wetenschap en ethiek zijn geboren vijanden. Dit behoeft voor een forum van economen niet nader te worden verklaard. Geheel anders is het echter gesteld met de praktijk van het bedrijfsleven, dat zonder enige ethiek nu eenmaal niet meer denkbaar is. Vandaar, dat economen zich er zo vaak over verbazen dat de door hen ontdekte wetten en tendenties dikwijls maar een beperkte geldigheid hebben.

De oudste vorm van bedrijfsleven was de handel, die meestal werd beoefend door kooplieden die geheel zelfstandig beslissingen namen. Vandaar dat de eerste bedrijfsethiek zich op de ruil baseerde. De leer van de rechtvaardige prijs herinneren velen van ons zich nog uit de colleges van Sneller. De moraal van de handel was iets dat de handelende mens alleen aanging. Wie de aardige beschouwing van Mr. R. Mees over „De moraal in het handelsleven”¹⁾, oorspronkelijk verschenen in 1918, er nog eens op naleest, merkt nog niets van een groepscredo of een ondernemingsmoraal. In die dagen werd alleen van de leider van een bedrijf een zekere moraal verwacht. En, zo redeneerde men, zo baas zo knecht.

Collectief gerichte ondernemingsethiek is een verschijnsel van de laatste tientallen jaren. Zij komt voort uit de leer van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie, de praktische wetenschap die zich bezig houdt met de mens en zijn werk in groepsverband. Meer en meer is men de onderneming gaan zien als een werkgemeenschap met plichten tegenover de maatschappij en tegenover de medewerkers. Deze werkgemeenschap moet zo goed mogelijk functioneren, waartoe een uitgebreide communicatie noodzakelijk is. Iedere medewerker, van hoog tot laag, moet doordrongen zijn van de doelstellingen van de onderneming, opdat iedereen handele en beslisse in de geest van de gemeenschap. Bij het formuleren van de doelstellingen is men als het ware vanzelfsprekend gestoten op ethische en filosofische achtergronden, die onmiskenbaar onze dagelijkse handelingen beïnvloeden.

Het behoeft dan ook niet te verbazen, dat een efficiencyvereniging als de American Management Association (A.M.A.) een onderzoek heeft ingesteld naar de op schrift gestelde belijdenissen van een aantal vooraanstaande Amerikaanse ondernemingen²⁾. In de eerste plaats heeft

de A.M.A. nagegaan, waarom vele ondernemingen tot het formuleren van een belijdenis zijn gekomen. Een viertal nauw met elkaar samenhangende factoren wordt genoemd:

1. het omschrijven van de doelstellingen van de onderneming;
2. het verklaren van filosofische achtergronden van de onderneming;
3. het scheppen van een bijzonder klimaat in de onderneming;
4. het geven van richtlijnen voor de besluitvorming in de onderneming.

Wij zouden over al deze factoren nader kunnen uitweiden, doch wij volstaan met vast te stellen dat zij een doelmatigheidskarakter evenals een ethische zijde hebben. Het is zelfs de vraag of men de doelmatigheid en de ethiek van elkander kan scheiden. Efficiency-bevordering zonder geestdrift en zonder menselijk gevoel is nu eenmaal onmogelijk.

In een bijlage tot de studie van de A.M.A. is een groot aantal voorbeelden van belijdenissen gegeven. De meeste van deze verklaringen richten zich tot de klanten, de beleggers, het personeel en de gemeenschap. Een bewijs van de veelzijdige verantwoordelijkheid van het moderne bedrijfsleven. In veel credo's wordt de gulden regel (Mattheüs 7 : 12) genoemd. In het negatieve vindt men deze regel in het Nederlandse spreekwoord „Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet”. Het is opvallend dat het juist de meest democratisch geleide en de meest vooruitstrevende ondernemingen zijn, die de grootste waarde aan dergelijke belijdenissen hechten.

Een vraag die onwillekeurig rijst is, of deze van een hoge moraal getuigende verklaringen niet dienen als een dekmantel voor het kwaad dat het bedrijfsleven soms bedrijft. Hoe vaak vertonen wolven zich niet in schaapsvacht en worden in de naam van hooggestemde idealen ernstige morele vergrijpen gepleegd? Wij geloven dat het gevaar voor hypocrisie in het algemeen niet groot zal zijn. Immers, de moderne onderneming staat zozeer in de publieke belangstelling, dat zij bij ernstige verzaking van haar leidende beginselen weldra door het publiek zal worden ontmaskerd.

's-Gravenhage.

P. VAN ZUREN.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Ondernemingsethiek, door Drs. P. van Zuuren ..	787	Verkort jaarverslag van het Nederlandsch Economisch Instituut over 1957	800
De regionaal-economische ontwikkeling in Europa, door Drs. M. C. Verburg	788	Boekbespreking:	
De ontwikkeling van het woningtekort te 's-Gravenhage, door Drs. R. Kok	792	Drs. G. Slot: Voorraadwaardering, bespr. door Drs. R. Burgert	801
Wettelijke regeling schadeloosstelling huurders bedrijfsruimten, door C. Küppers	795	Mededelingen voor economen	802
Veiligheidsaspecten van atoomenergie (II), door Drs. P. H. M. Cremers	798	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	803
		Notities:	
		Afbetalingskrediet	794
		Het nationaal inkomen van België	797

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit, Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De vorige maand is in België een internationaal congres gewijd aan problemen inzake de regionaal-economische ontwikkeling. Deze problemen zijn universeel evenals vele middelen die overigens in per land andere administratieve kaders worden toegepast. Aan de orde kwamen de analoge uitgangspunten van regionale onevenwichtigheden; de inventarisatie; de beleidsmiddelen, die in het westen op één uitzondering na (verbodsbepalingen in Parijs) conform van aard zijn; het beginsel van regionale concentratie; de bereikte resultaten; de verhouding tussen de nationale economie en de regionale huishoudingen; de taak van de centrale overheid en het toewijzen van financiële fondsen voor regionale ontwikkelingen. Schrijver zal in een tweede bijdrage kritische beschouwingen geven over de relatieve armoede der theoretische regionale economie en over het gebrek aan toepassing van de bestaande inzichten.

De regionaal-economische ontwikkeling in Europa

Het internationale congres voor regionale economie, georganiseerd door het Centre d'Economie Régionale van het Institut de Sociologie Solvay te Brussel werd van 7 tot 11 september 1958 gehouden in Oostende. Op 12 september d.a.v. vond een slotzitting in Brussel plaats, waar de regionale problemen werden gesteld in het vlak van de Europese Economische Gemeenschap.

Wat betreft de „Verenigde Staten van Europa” is dit de eerste conferentie op dit terrein. Het paradoxale is dat in de Verenigde Staten van Noord-Amerika, die op het gebied van regionale overheidsprogramma's een achterstand hebben ten opzichte van Europa, reeds in juni 1955 een conferentie van wetenschappelijke en beleidsfiguren werd gehouden. Deze hield zich weliswaar bezig met het begrip regionaal inkomen, maar tastte toch ook fundamentele regionaal-economische problemen af als „regional economic progress”, regionale typologie en hiërarchie, „city size and income” en bevolkingsprognoses¹⁾.

Dat wat het Belgische congres zo interessant maakte, was tevens zijn zwakke zijde. Aan de orde kwamen immers voornamelijk de in ieder land verschillende beleidstechnieken, die de vreemdeling meestal onbekend waren. Fundamentele verhandelingen kwamen slechts bij uitzondering aan de orde. Aldus is de totaalindruk dat de beschrijving overwoog. Van de gelegenheid om via een vergelijkende studie tot een theoretische verdieping te komen werd weinig gebruik gemaakt. Nochtans is deze wapenschouw van beleidsmiddelen een goed uitgangspunt geweest voor een waarschijnlijk over twee jaar te houden herhalingsoefening en voor het geven van een antwoord op de vraag of een permanente organisatie op dit gebied zin heeft. Wij zullen op de met deze kanttekeningen samenhangende kritiek terugkomen nadat wij een overzicht van de verhandelingen hebben gegeven.

De Gentse hoogleraar Dr. A. J. Vlerick behandelde de methode van de sociaal-economische *inventarisatie*, die de eerste stap tot gewestelijke economische ontwikkelingsprogramma's is. Voor ons land waar deze bezigheid over-

trokken is bevatte zijn overzicht voor de methodiek weinig nieuwe gezichtspunten. Zij zijn hier vaak tot overigens soms nuttige cliché's herleid, voor de toepassing waarvan een academische opleiding steeds minder nodig wordt. Hun invloed heeft evenwel zeker bijgedragen tot de groeiende bewustwording van de ruimtelijk-economische differentiatie van de volkswelvaart. Het inzicht dat zij hebben verschaft in de vestigingsfactoren van allerlei middelen van bestaan, in het te verwachten bevolkingspotentieel en in de aard van de belemmeringen die aan een ontwikkeling in de weg staan — overigens dikwijls op te kleine, lokale schaal — levert een basis op voor specifieke studies. Het komt ons voor dat deze specifieke studies moeten worden aangevat met verbeterde onderzoekstechnieken — zie hieronder — opdat zij de brug vormen naar algemene of partiële ontwikkelingsprogramma's. Wij zijn het met Prof. Vlerick eens dat de theoretische regionale economie aan relatieve armoede lijdt, maar nog meer valt het op dat het praktische onderzoek van de toch reeds beschikbare theoretische middelen zo weinig gebruik maakt.

Ook bij de behandeling van de wijze waarop de regionale ontwikkelingsprogramma's voor verschillende landen ten uitvoer worden gelegd bleek, dat de theorie in onvoldoende mate geëngageerd is. Het auditorium werd voorgelicht over Nederland, Frankrijk, Italië en Polen. Hieraan ging een inleiding van de heer R. Preston, voorzitter van de Economic Development Associates Inc. te Boston, vooraf. De regionaal-economische ontwikkeling — voor spreker de totaliteit van de „economic growth” van een streek — heeft haar sterkste impuls gekregen van het moderne vervoerwezen dat de mensen dichter bij elkaar bracht. Hierdoor is men aangewezen op nauwere samenwerking en gedachtenuitwisseling. Helaas werd de hieraan impliciete gedachte van een comparatieve regionale economie, die het algemene fenomeen achter de beschrijving tracht te ontdekken, door de volgende sprekers niet uitgewerkt.

De heer Preston scheidde begrijpmatig de drie fasen van een ontwikkelingsprogramma: het doelmatig voorbereidende onderzoek; de eigenlijke planning, dynamisch van karakter en de doeltreffende uitvoering hiervan. Zijn verwachting dat het congres zich zou uitspreken over de vraagstukken van de openbare gedachtenwisseling en de

¹⁾ Regional Income. Studies in Income and Wealth (Vol. 21) by the Conference on Research in Income and Wealth. Princeton 1957.

vorming van de publieke opinie die het initiatief van onder op moeten mobiliseren werd niet bewaarheid.

Over het regionale industrialisatiebeleid, spraken voor Nederland Drs. F. J. J. H. M. van Os, adviseur voor Regionale Industriële Zaken bij het Ministerie van Economische Zaken; voor Frankrijk de heer A. Prothin, directeur-général de l'Aménagement du Territoire (ruimtelijke ordening); voor Italië Dr. N. Novacco, bestuurder van het bureau voor regionale plannen van de Vereniging voor de industriële ontwikkeling van het Zuiden van Italië (SVIMEZ); voor Polen Prof. M. J. Kostrowicki, hoogleraar in de economische geografie aan de Universiteit van Warschau.

In alle vier de landen is het *uitgangspunt* van de regionale ontwikkelingsprogramma's gelegen in de demografische en economische ongelijkheden die zich openbaren in een groeiende congestie van sommige stedelijke en industriële centra ener- en de ontvolking van andere gewesten anderzijds. In de „Randstad Holland” is de bevolkingsdichtheid 773 (per km²), in Nederland 335 en wanneer de hele wereldbevolking in de Verenigde Staten van Noord-Amerika zou worden ondergebracht zou men op een cijfer van 350 komen. Daar komt bij dat het met het oog op de op den duur dreigende schaarste aan industrieterreinen aan diep vaarwater noodzakelijk is andere mogelijkheden voor de vestiging van basisindustrieën langs de kust te zoeken. Buiten het westen van ons land tekent zich een groeiende structuurwerkloosheid af die nationaal-economisch verlies aan arbeidspotentieel betekent. Door deze gebieden bij het nieuwe industrialisatiebeleid te betrekken zal tevens de naar het westen gerichte binnenlandse migratiestroom worden verzwakt. Dit is een nieuw element voor de spreidingspolitiek die tot nu toe in negen ontwikkelingsgebieden uitsluitend gericht was op directe structuurwerkloosheid, maar niet op demografische expulsie. In Frankrijk heeft (de titel van) het boek „Paris est le désert français” de opinie sterk beïnvloed. Een evenwichtige regionale ontwikkeling wordt er als concretisering van het nationale beleid thans onontbeerlijk beschouwd om de nationale welvaart te verzekeren. Waar tien van de tachtig departementen 50 pCt. van de energie verbruiken is van een redelijk evenwicht nog geen sprake. In Italië is de Mezzogiorno — Zuid-Italië ten zuiden van Rome, Sardinië en Sicilië — het grote probleemgebied; men spreekt van de minst ontwikkelde zone van Europa. Van Polen is het oostelijke deel met als belangrijke plaats Bialystok industrieel en agrarisch onderontwikkeld, terwijl het zuiden en westen sterk geurbaniseerd zijn; een duidelijk verschil in levensstandaard correspondeert hiermee.

Wat de *middelen* betreft passen Italië en Nederland geen gebods- en verbodsbepalingen toe. De overheid beperkt zich tot stimuleringsmaatregelen als ontsluiting, verbetering van de vestigingsfactoren en het woonklimaat en een premie op het terrein en de gebouwen bij gedecentraliseerde vestiging. Italië kent daarnaast nog faciliteiten op het gebied van de spoorwegtarieven en omzetbelasting. In Frankrijk past men dergelijke maatregelen toe: speciale leningen, vergoedingen voor verplaatsingen buiten Parijs en vrijstelling van registratie bij overdracht van onroerende goederen en andere fiscale tegemoetkomingen. Daarnaast bestaat er voor Parijs een controle op de vestigingen en uitbreidingen, waarvoor een vergunning nodig is. In Polen is de uitvoering van een regionaal programma door de daar toegepaste fysieke planning althans in theorie eenvoudig. Door het ontbreken van een nationaal plan op lange

termijn is er in de praktijk een gebrekkige toewijzing van de produktiefactoren aan de verschillende bedrijfstakken. Door te geringe produktie van bouwmaterialen liep bijv. de huisvestingspolitiek scheef en werd de bestaande zware industrie bevoordeeld. Deze planning wordt thans gecorrigeerd. Interessant is het nog te weten dat West-Duitsland behalve de uitvoering van ontwikkelingsprogramma's nog twee expedienten toepast. Het heeft nl. nog een „Finanzausgleich”, een budgettaire compensatie tussen arme en rijke landen en het past nog speciale maatregelen toe op de zone langs het ijzeren gordijn, die van haar achterland is afgesneden.

In alle landen wordt gewerkt volgens het principe dat in Nederland door een publikatie van de Hoofdkommissie voor de Industrialisatie bekend staat als „landelijke spreiding door regionale concentratie”. Volgens de zesde Industrialisatienota zal in Nederland deze politiek nog scherper worden toegepast. In Italië ontvangen bepaalde plaatsen met meer dan 75.000 inwoners een extra regeringssteun. Op deze wijze wordt een accent gegeven aan een ontwikkeling die zich van nature reeds voltrekt. Het moderne transport maakt decentralisatie gemakkelijker uitvoerbaar, maar richt zich toch bij voorkeur op zekere knooppunten. Hierin is de oorzaak gelegen dat de relatieve toeneming van de bevolking in het westen van Nederland ten opzichte van de overige landsdelen geleidelijk minder wordt.

Een indirecte maar niet minder belangrijke steun wordt verleend in de sociaal-culturele sector. Hieronder vallen de uitvoering van woningbouwprogramma's, het treffen van hygiënische maatregelen, de verbetering van de culturele outillage en van het onderwijs. In ons kader zijn de maatregelen die hierop gericht zijn te beschouwen als secundaire vestigingsfactoren. In ruimer verband strekken zij tot de verhoging van de „leefbaarheid” van ons land. De Nederlandse Regering beoogt haar algemene programma op dit punt te doen aansluiten op het economische spreidingsbeleid teneinde cumulatieve effecten te bereiken.

In Frankrijk wordt nog onderscheid gemaakt tussen de regionale actieprogramma's die de doelstellingen op korte termijn bevatten en de regionale ordeningsplannen (de ruimtelijke ordening) die het algemene kader aanduiden. Op langere termijn heeft men dus een referentiekader dat een indeling in zones omvat. Dit schema is in het veel kleinere Nederland minder uitgesproken, maar in de algemene begrippen Randstad, zeehavengebieden, overig Nederland en een nog vaag idee over adequate geografische specialiteiten toch wel aanwezig.

In de Mezzogiorno heeft men een ander, maar te vergelijken kader ontworpen door het ontwerpen van drie zones. De „inrichtingszones” (aree di sviluppo sistemazione) vertonen door een tekort aan natuurlijke hulpbronnen en het ontbreken van de nodige technische en sociale uitrustingen een fundamenteel manco aan mogelijkheden. Een algemene verbetering van de fundamentele inrichting moet dus worden ondernomen, bijv. in het noorden van Sardinië. De „zones voor volledige ontwikkeling” (aree di sviluppo integrale), zoals bijv. het zuiden van Sardinië, kenmerken zich door de aanwezigheid van natuurlijke hulpbronnen, een middelmatige bevolkingsdichtheid en een bevolkingsoverschot. Ten slotte zijn er de „zones voor latere ontwikkeling” (aree di sviluppo ulteriore), steden als Napels, Palermo en Bari met een kleine omgeving, die niet uitmunten door natuurlijke hulpbronnen maar door een sterke concentratie van technische en sociale uitrustingen. De interventies in deze zones leiden uiteraard tot uiteenlopende

uitkomsten en ten slotte tot een differentiatie van de maatregelen.

In het deel van de Mezzogiorno dat Campanië heet, is een proef genomen met 15 zones die in drie soorten gegroepeerd worden. De „actieve zones” bevatten de grote centra en een vrij hoog ontwikkeld beroepsleven; voor vestigingen zijn zij het aantrekkelijkst. De „middelmatige zones” bestaan uit het heuvelland en zijn overwegend agrarisch; ondanks de aanwezigheid van belangrijke centra stuit industrialisatie op grote „moeilijkheden”. De „uitbreidingszones” omvatten de bergachtige binnenlanden met een zeer lage welvaart. De regionale ontwikkelingsplannen zijn aan deze differentiatie aangepast.

De *resultaten* van de besproken ontwikkelingsprogramma's zijn moedgevend, maar worden toch slechts als de eerste stap beschouwd. In Nederland werd tot nu toe f. 70 mln. in de regionale ontwikkeling geïnvesteerd, waarvan het Rijk 80 pCt. voor zijn rekening nam. Van 1950 tot 1957 werden aldus in de ontwikkelingsgebieden 16.000 nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd. In het zuiden van ons land werd de toepassing van de regelingen zelfs opgeschort omdat nieuwe ondernemers er niet meer in slaagden werklozen aan te nemen. In Frankrijk werden sedert 1950 40 industriële zones ingericht, waarheen ongeveer 400 ondernemingen met 80.000 nieuwe arbeidsplaatsen werden gedecentraliseerd. Toegegeven moest worden dat de streken die 100 tot 200 km van Parijs liggen en niet bijv. Bretagne of het zuid-westen het meest hadden geprofiteerd. De mogelijkheden om verder te gaan zijn echter bewezen, wat mede van belang zal zijn als de Overheid er toe overgaat bestaande gespecialiseerde agglomeraties naar structuur te diversifiëren. Voor de Mezzogiorno is geconstateerd dat de particuliere investeringen en het inkomen er meer stegen dan in het noorden van Italië. Zoals duidelijk zal zijn zal in Polen de heroriëntering van de plannen pas tot duidelijke resultaten leiden.

Met de laatste opmerking zijn wij gekomen tot de vraag naar de *verhouding tussen de nationale economie en de regionale huishoudingen*. Ondanks de volledig doorgevoerde centrale planning in Polen liggen achter de daarmee gepaard gaande economische calculatie („Wirtschaftsrechnung”) dezelfde fenomenen als het systeem van prijsvorming ons presenteert. In Polen kon de beperkte migratie van het omringende platteland naar de „ontwikkelingskern” Bialystok bij gebrek aan bouwmaterialen en woningen niet worden verwerkt. De regionale industrialisatie mislukte er mede doordat het vraagstuk van de scholing onvoldoende onder het oog was gezien. Hier faalde het nationale plan dus in de kans regionale ontwikkelingen tot stand te brengen. Alleen al het feit dat ook vóór het ijzeren gordijn de essentieel nodige verbeteringen van de regionale infrastructuur zich „gemeinwirtschaftlich” voltrekken stelt ons voor de plicht de verhouding tussen nationale en regionale huishouding onder het oog te zien.

Laten wij de heer J. Vergeot, commissaire général adjoint au Plan, over de Franse inzichten aan het woord. Zijn centrale vraagpunt is of het nationale plan de som is van de streekplannen of dat de laatste eenvoudig de verdeling van het nationale plan omvatten? Met andere woorden: is het nationale plan basis of gevolg? Geen van beide standpunten is juist. Er is een wisselwerking. Het nationale plan drukt zich globaal in KW, aantal huizen, tonnen staal e.d. uit. Het regionale plan is concreet. Als voorbeeld gaf deze spreker de opstelling van het plan tot verbetering van de kanalen die op grond van het nationale plan de lijn

Noord-Zuid, op grond van de regionale plannen de lijn Oost-West zou moeten volgen.

Historisch ligt de zaak anders. Het nationale plan is anterieur. Vergeot overdrijft als hij deze Franse beleidslijn van na de laatste wereldoorlog aan de Cartesiaanse logica toeschrijft. In alle landen die geleden hadden was er een soort plan-Monnet. De beperkte middelen maakten het nodig nationale prioriteiten te stellen ter selectie van de taken, harmonisering der inspanningen en als instrument voor de oriëntering van de economie en gemeenschappelijk kader voor de investeringen. Vandaar dat de basissectoren het eerst werden aangepakt (mijnen, stuwdammen, vervoer, havens e.d.), sectoren waarvan de lokalisering overwegend door natuurlijke en technische gegevens worden bepaald. Er was dus tot 1952 geen sprake van „géographie dirigée”. Het tweede plan kon in dit opzicht meer dirigeren, nu de infrastructuur weer was hersteld. Het richtte zich op de landbouw, woningbouw, consumptie-industrieën e.d. Volgens de Cartesiaanse logica, die universeler is dan de Fransen denken, komt hier de interdependentie naar de oppervlakte. In dit kader ging men de grote regionale ongelijkheden bestrijden. Pas nu kon men zich de luxe veroorloven de stelling, dat een voorspoedige nationale economie een evenwichtige ontwikkeling van de samenstellende regionale huishoudingen eist, toe te passen. Het derde plan, dat thans aan de goedkeuring van de Regering is onderworpen en dat 10 tot 12 jaar zal gelden, heeft te maken met intussen geïnstitutionaliseerde regionale comité's die administratieve bevoegdheden zullen krijgen. Hoe zal de Regering er nu voor zorg dragen dat de nationale economie niet bezwijkt onder de opeenstapeling van de regionale plannen? Daarvoor zorgt een „groupe de synthèse”, een interdepartementaal contactorgaan dat met een werkgroep onder presidium van de Minister-President als rondetafel fungeert. Bovendien zijn de regionale comité's in een nationale conferentie verenigd zodat oriëntering op de nationale economie plaatsvindt.

Prof. J. Marczewski van Parijs maakte in zijn exposé duidelijk dat ook in de Sowjet-Unie de spanningen tussen de nationale en regionale economieën niet zijn opgelost. Al naar gelang de generale lijn van het regime wordt de oplossing gezocht in het principe van functionele concentratie door de Ministeries van de U.S.S.R. — vóór de grote congresrede van Chroestjev in 1957 waren er 43 departementen voor industriële zaken; thans zijn er nog 8 — of in het territorialiteitsbeginsel dat de bevoegdheden over de republieken decentraliseert. Men denkt hierbij respectievelijk aan de staatskapitalistische vijfjarenplannen en aan de N.E.P. (1921-1927). Op zich zelf kon een zekere mate van regionale ontwikkeling tot stand komen. In Chroestjefs hervormingsrede komt evenwel de klacht voor dat het beheer op duizenden kilometers afstand ondoelmatig was, dat de voorraden slecht waren verdeeld en dat er een streven was naar autarkie van de ondernemingen. Nu de meeste bevoegdheden bij de republieken liggen blijken de lokale hulpbronnen beter te worden benut. Het streven naar autarkie heeft nu echter een regionale basis gekregen. De Unie tracht corrigerend op te treden door „marktanalyses”. Het is dus evident dat in de Sowjet-Unie de regionale ontwikkeling ten koste gaat van de economie, terwijl in het westen de te eenzijdige nationale rentabiliteitsberekeningen op basis van marktprijzen steeds meer worden aangevuld door regionaal toegepaste „gemeinwirtschaftliche” hulpmiddelen.

Hoe de wisselwerking tussen nationale en regionale

economieën ook wordt geënceneerd, het postulaat blijft natuurlijk dat de grotere gemeenschap, de Staat, die de streken omvat, het recht op en de plicht tot inmenging heeft. Hiermee zijn wij het vraagstuk van de *taak van de centrale overheid* (en haar grenzen) genaderd, een bestuurlijke categorie die de wetgeving in materiële zin bestrijkt. In de bestuurspraktijk openbaart zich dit probleem in de constatering dat de overheid fouten maakt, ten aanzien van de regionale economie in het algemeen en in het verwijt dat zij één streek ten opzichte van andere streken bevoordeelt. Hierover sprak de heer B. Motte, vice-président de la Conférence Nationale des Comités régionaux d'études pour la mise en valeur de la France. Frankrijk heeft een belangwekkende „filosofie der gewesten” ontwikkeld, die de Staat de arbitrage toekent maar de uitvoering in principe in handen legt van een gedecentraliseerde administratie. Dit beginsel, uitgewerkt naar de natuurlijke en verworven gegevens van de regio, dus gedifferentieerd toegepast, komt neer op het scheppen van authentieke administratieve organen in de gewesten op het gebied van de openbare diensten en nutsbedrijven, de instituten van onderzoek, opleidingen enz. De diensten moeten de bevoegdheid hebben om de vraagstukken die zich voordoen op te lossen; de studie-organen moeten eveneens regionaal gefundeerd zijn. Ook de stimulerende maatregelen, overeenkomstig nationaal geldende opvattingen, moeten gewestelijk worden uitgevaardigd. Dit geldt niet alleen in het economische, maar ook in het culturele en bijgevolg eveneens in het financiële vlak. Een te rigide interventie van staatszijde en een centraal geleid particulier bankwezen belemmeren het ontstaan van financieel, mogelijk gemaakte initiatieven. Het algemene kader wordt gevormd door het commissariaat van het (centraal-economische) plan dat de investeringen per departement, dat is per sector en bedrijfstak aangeeft. Op het terrein van het bankwezen opereren sedert 1955 regionale ontwikkelingsmaatschappijen. De vermelde hervormingen hebben het nodig gemaakt de administratieve grenzen te herzien op grond van de eerder opgedane ervaringen, dus langs empirische weg.

Besprak de heer Motte de administratieve decentralisatie naar het regionale niveau, de heer R. Klemme (Director Economic Research and Area Development of the Northern Natural Gas Company in de Verenigde Staten) onderwierp de stuwning die van het particuliere bedrijf naar de regionale ontwikkeling uitgaat aan een beschouwing. Het begrip „regionaal” moet men hier zien als meer dan een gemeente en „subregionaal” gebieden minder dan een „State” omvattend. In het verband met de uitgestrektheid moet men een „State” dan op hetzelfde niveau stellen als een Westeupees land.

De ondernemingen werken hun eigen ontwikkelingsprogramma's — met het oog op hun afzet — regionaal of subregionaal uit. In minder ontwikkelde subregionale gebieden — dus in het meer lokale vlak — worden zij daarbij gesteund door „government's agencies”. De programma's van de ondernemingen omvatten zowel de research, de „local development”, „industrial promotion”, als sociaal-culturele doeleinden. De mogelijkheid voor regionale programma's van steun aan ontwikkelingsvennootschappen en aan noodlijdende gebieden door de Overheid dateert nog pas van dit jaar. De gedachte dat een gezonde en evenwichtige regionaal-economische politiek „gemeinwirtschaftliche” correcties op het marktsysteem van node heeft, geraakt dus geleidelijk ruimer verbreid.

Het congres daalde vervolgens af naar het probleem van

de *financiering* van de regionale ontwikkeling, de „nervus rerum” ook van deze zaak. De landelijke regeringen stellen fondsen beschikbaar voor de nationaal-economische ontwikkeling, waarvan het regionale part een bijzonder aspect uitmaakt. De financiële middelen voor de regionale groei kunnen dus niet geheel onderscheiden worden van de algemene fondsen. Behalve de Staat heeft ook het particuliere initiatief een taak. Daar het marginale produkt van de investeringen in de ontwikkelingsgebieden door de manco's in de infrastructuur betrekkelijk gering is, is het de plicht van de regering het écart te egaliseren ook door de „onrendabele top” van de initiatieven van onderop weg te nemen. Hierover spraken Prof. R. M. A. C. Vandeputte te Leuven, de heer F. G. F. Bloch-Lane, directeur-général de la Caisse des Dépôts et Président du Comité du Fond de Développement économique et sociale te Parijs (op het laatst vervangen door de heer Paradis) en de heer A. C. Neal, vice-président of the Federal Reservé Bank te New York.

Het Belgische systeem van financiering door de Staat van infrastructurale werken (wegen, kanalen e.d.) die van nationale betekenis zijn, hetzij via begrotingsposten, hetzij via speciale fondsen (zoals het wegefonds) is algemeen. Provinciale en lokale overheden hebben daarnaast een aanvullende taak. Specifieke maatregelen voor regionale ontwikkelingen in België stuiten evenwel af op fel verzet van de vertegenwoordigers van ontwikkelde streken. Voorstellen tot fiscale vrijstellingen en publieke kapitaal deelnemingen zijn verworpen. De rijkssteun, in de vorm van een derde deel van de kosten van gebouwen voor industrieën met minder dan 50 arbeiders heeft een kortstondig bestaan gehad, evenals de regeling van 30 pCt. investeringsaftrek voor investeringen. Alleen de oprichting van particuliere participatiemaatschappijen, die met steun van de Staat een lage rente kunnen berekenen en garanties ontvangen en waarvoor fiscale voordelen wettelijk aanhangig zijn gemaakt, hebben enig succes. Dit middel wordt echter voor het gehele land en niet alleen in ontwikkelingsgebieden toegepast. Duidelijk herkent men in deze opzet de interne tegenstellingen tussen Wallonië en Vlaanderen die het land verdeeld houden.

Soortgelijke als de hiergenoemde middelen worden wel in Frankrijk toegepast. De Schatkist steunt daar regionaal de toegang tot de kapitaalmarkt door rentesubsidie (verlaging van 8 tot 6 of 5 pCt.); door leningen te waarborgen en aldus o.a. risicovrij kapitaal in risicodragend te transformeren; en door dividendgarantie van 5 pCt. gedurende een bepaalde tijd aan maatschappijen voor regionale ontwikkeling, waarvan er thans 13 zijn. Voorts verleent de Staat directe bijdragen aan economisch wenselijke operaties in de vorm van leningen aan intermediaire instellingen, als de Crédit National, die zelf het risico dragen; leningen voor rekening van de Schatkist; subsidies voor vaste investeringen (waarvan er in 4 jaar 104 werden verleend ten bedrage van 1½ mrd. frcs.), voor herscholing van arbeiders, voor het verrichten van studies en ten laatste fiscale vrijstellingen. Ten slotte worden infrastructuurwerken gefinancierd door gemengde (publieke en private) maatschappijen, die gesteund zullen worden door een rijksinstelling en door subsidies, leningen en het heffen van retributies. Men vergeet bij dit alles niet dat interne financiering door gevestigde bedrijven in de ontwikkelingsgebieden weinig zoden aan de dijk zet. Een zodanig fijn vertakt netwerk van regelingen schept, zo bleek, de moeilijkheid, van een verantwoorde keuze van middelen.

's-Gravenhage behoort met Amsterdam en Rotterdam tot de gebieden die het grootste woningtekort hebben. Als belangrijke oorzaak hiervan moet de van overheidswege tot voor kort gevoerde contingenteringspolitiek ten aanzien van de woningbouw worden gezien. Ongeveer tezelfdertijd dat het statistische woningtekort in 's-Gravenhage ingehaald kan zijn — in de periode 1967/1968 — zal het woningtekort weer gaan toenemen, omdat dan bij toenemende woningbehoefte de woningvoorraad niet meer kan stijgen in verband met het bouwgrondgebrek in de agglomeratie. Deze toeneming van het woningtekort zal nog aanzienlijk worden versterkt, indien de eigenlijk reeds thans noodzakelijke structurele vernieuwing van de binnenstad in de nabije toekomst ter hand wordt genomen. Op korte termijn zullen daarom maatregelen van het vereiste formaat moeten worden getroffen om 's-Gravenhage te verlossen van zijn ruimtenood en daarmee van het uitzichtloze perspectief dat het woningtekort nimmer zal kunnen worden ingehaald.

De ontwikkeling van het woningtekort te 's-Gravenhage

Methodes ter berekening van het woningtekort zijn er vele en velerlei. Op zichzelf zou dit als verheugend verschijnsel beschouwd kunnen worden, ware het niet dat de uitkomsten van de berekeningen volgens deze verschillende — al dan niet op de resultaten van de Algemene Woningen- en Gezinstellingen gebaseerde — methodes onderling soms vrij sterke afwijkingen (in absolute cijfers) te zien geven met alle consequenties van dien. In verband hiermede zijn er reeds stemmen opgegaan, die betogen dat er in feite nauwelijks verband bestaat tussen het statistische woningtekort en het feitelijke woningtekort, de werkelijke woningbehoefte en dat het hanteren van het statistische woningtekort — in het bijzonder ten opzichte van elk der individuele gemeenten — met de uiterste terughoudendheid en reserve dient te geschieden.

Hoe dit ook zij, een gelukkige omstandigheid bij de door de verschillende woningtekortberekeningsmethodes ontstaande variatiemogelijkheden is, dat de daaruit te berekenen verhoudingscijfers in dezelfde richting wijzen. Op grond daarvan is de *relatieve ontwikkeling* van de woningbehoefte, de woningvoorraad en het woningtekort te 's-Gravenhage

(op basis van woningbehoefte 1947 = 100) weergegeven op de hierna volgende grafiek; tevens is deze samenvattende grafische voorstelling, die de ontwikkeling in het verleden en ramingen voor de toekomst aangeeft, opgenomen om de lezer niet te vermoeien met uitgebreide cijferreeksen inzake de geïndiceerde verschijnselen.

Hierbij zij nog aangetekend, dat wanneer gesproken wordt over 's-Gravenhage, daarmee bedoeld is de Haagse agglomeratie, omdat het — gezien de nauwe samenhang tussen de verschillende delen dezer agglomeratie — voor een samenvattende visie inzake het woningtekort minder juist te achten is één onderdeel daarvan (met name de centrum-gemeente 's-Gravenhage) afzonderlijk te beschouwen. Historische kaarten doen zien dat tot en met het begin van de 20e eeuw in het gebied 's-Gravenhage duidelijk gescheiden kernen aanwezig waren (behalve 's-Gravenhage zelf, Scheveningen, Loosduinen, Rijswijk, Voorburg, Wassenaar en Leidschendam), doch dat sinds de eerste wereldoorlog hoe langer hoe duidelijker een nieuwe eenheid verschijnt, namelijk de Haagse agglomeratie, omvattende de gemeenten 's-Gravenhage, Rijswijk, Voorburg, Wassenaar

(vervolg van blz. 791)

In de Verenigde Staten passen de „States” uiteenlopende middelen toe waar particuliere en lokale pogingen ontorekend zijn. In de lokale sfeer kent men fiscale vrijstellingen voor meestal 10 jaar op onroerend goed; particuliere financieringsgroepen; bouw van bedrijfspanden door uitgifte van gemeente-obligaties en ontwikkelingscorporaties die voorlichten op grond van onderzoekingen. Op staatsniveau hebben 47 van de 49 staten economische ontwikkelingsprogramma's, die zich inlaten met onderzoek, planning en „promotion”, maar geen directe financiering insluiten. Indirecte financiële steun wordt door hen wel verleend: staatsgarantie aan gemeentelingen en fondsen of waarborgen ten behoeve van particulier gefinancierde industrieparken, steeds lokaal gericht. Daarnaast zijn er particuliere kredietinstellingen voor ontwikkeling. Deze ontvangen — zoals de heer Klemme meedeelde — sedert kort federale bijdragen evenals dit nu voor noodlijdende gebieden mogelijk is. Een staatsfonds bestaat alleen nog maar in Penn-

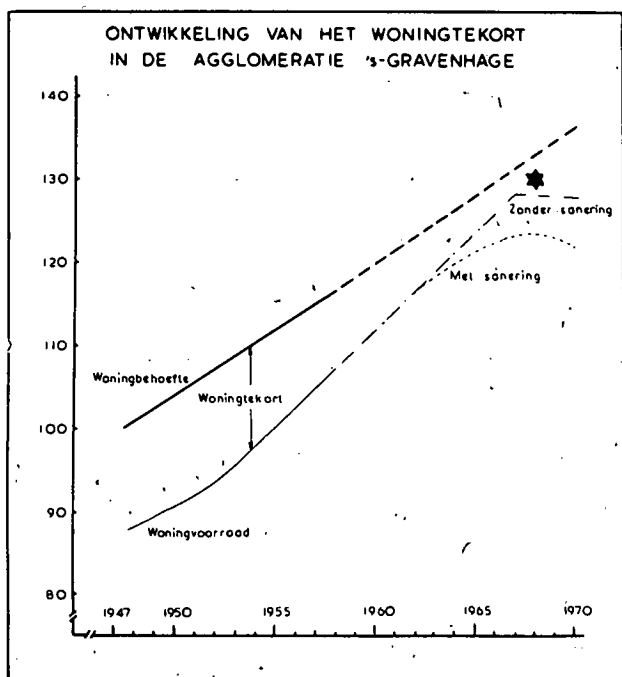
sylvania, waar zich technologische veranderingen en nadelige marktverschuivingen voordoen. Verwacht wordt dat dit instituut zich zal uitbreiden. Terloops vermelden wij nog de typisch Amerikaanse instelling van de wettelijke „authorities” — waarvan de aandelen vrij zijn van inkomstenbelasting — voor luchthavens, bruggen, tunnels e.d. Geleidelijk worden ook in de Verenigde Staten dus overheidsfondsen beschikbaar gesteld ten behoeve van de regionale ontwikkeling, een terrein dat ligt tussen dat van de Staat en de lokale gemeenschap. Daarmee is aan die ontwikkeling een onmisbaar attribuut toegekend.

In een volgend artikel zullen wij een constructieve kritische beschouwing trachten te geven, waarin een tweetal congresverhandelingen in de sociale sfeer, twee over de onderzoekstechnieken (input-output-analyse), en het Europese aspect van het vraagstuk zullen worden opgenomen.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

en Leidschendam. Met het oog op deze realiteit zal hier dus, tenzij anders aangegeven, worden uitgegaan van deze tot één samenhangend stedelijk gebied aaneengegroeide eenheid, bestaande uit de vijf genoemde gemeenten.

Op de grafiek is het woningtekort aangegeven als het verschil tussen woningbehoefte en woningvoorraad; beide laatstgenoemde grootheden zijn, wat de periode 1947 tot heden betreft, met *getrokken* lijnen en wat de geraamde toekomstige ontwikkeling betreft, met *gebroken* lijnen getekend. De berekeningen voor de periode 1947-1956 geschieden door interpolatie van gegevens der Algemene Woning- en Gezinstellingen van genoemde jaren en aan de hand van de woningvoorraadstatistieken; de berekeningen voor de toekomst vonden plaats door langs verschillende wegen opgestelde ramingen van woningbehoefte en woningvoorraad.

Met betrekking tot de ontwikkeling in het verleden van het in de Haagse agglomeratie geconstateerde statistische woningtekort, dat in 1950 zijn grootste omvang bereikte, doet de grafiek zien dat er sinds het laatstgenoemde jaar sprake is van een inlopen op het woningtekort, doch dat er ook thans nog een aanzienlijke discrepantie tussen woningbehoefte en woningvoorraad bestaat. Hoewel het tot verheuging stemt dat het groeitempo van de woningvoorraad thans groter is dan dat van de woningbehoefte, blijft 's-Gravenhage met de beide andere grote steden behoren tot de gebieden die de twijfelachtige eer genieten het grootste woningtekort te hebben. Dat als belangrijke oorzaak hiervan gezien moet worden de van overheidswege tot voor kort gevoerde contingenteringspolitiek ten aanzien van de woningbouw is reeds uiteengezet in het op 24 september 1958 in dit tijdschrift verschenen artikel inzake het woningtekort in Amsterdam.

Klammender echter — zeer in het bijzonder voor 's-Gravenhage — dan een analyse van de situatie in het verleden is de vraag naar de *toekomstige* ontwikkeling van het woningtekort. Ter beantwoording van deze vraag zijn eerst langs verschillende wegen — o.a. met behulp van een methode analoog aan die, beschreven in het bovenbedoelde

artikel inzake het woningtekort in Amsterdam — ramingen gemaakt betreffende het verloop van de woningbehoefte tot 1980. Vervolgens is, wat het toekomstige verloop van de woningvoorraad betreft, voor de komende jaren aangehouden een *gemiddelde* bruto-jaarproductie van woningen gelijk aan het gemiddelde over de afgelopen jaren sinds 1950. De resultaten van deze berekeningen, weergegeven op bijgaande grafiek, doen zien dat bij de veronderstelde ontwikkeling het statistische woningtekort in de Haagse agglomeratie in de periode 1967/1968 opgeheven zou kunnen zijn, ware het niet dat kort tevoren de Haagse agglomeratie „vol” zal zijn, d.w.z. dat dan geen bouwgrond voor woningbouw op de vereiste schaal meer aanwezig zal zijn (zie ster op de grafiek). 's-Gravenhage ligt namelijk planologisch zozeer ingeklemd, dat de in dit gebied thans nog aanwezige capaciteit voor nieuwbouw van woningen nauwelijks tot 1966 voldoende zal zijn om de veronderstelde toeneming van de woningvoorraad op te vangen.

In feite zullen echter reeds voordat alle beschikbare bouwgrond volledig bebouwd is allerlei „bottle-neck”-verschijnselen optreden. Dit wordt duidelijk gedemonstreerd door de nijpende situatie in de centrum-gemeente 's-Gravenhage.

Wat de *totaalcijfers* van woningcapaciteit en woningbouw betreft, zou de gemeente 's-Gravenhage in 1962 „vol” zijn, doch bij een meer gedifferentieerde analyse (in het bijzonder naar de onderscheiding woningwetbouw — particuliere bouw) blijkt dat na ultimo 1959 wegens gebrek aan de daarvoor in aanmerking komende bouwterreinen in de gemeente 's-Gravenhage vrijwel geen woningwetwoningen (waaraan naar verhouding de grootste behoefte bestaat) meer in aanbouw kunnen worden genomen, zonder dat de mogelijkheid bestaat om de voor particuliere woningbouw bestemde uitbreidingsplannen om te schakelen voor woningwetbouw. Dergelijke knelpunten, welke een sterk remmende invloed op de gehele woningbouw hebben, zullen zich uiteraard ook voor de agglomeratie als geheel voordoen, voordat alle beschikbare bouwgrond zal zijn bebouwd.

Deze situatie zou, wat het woningtekort betreft, betekenen een stranden in het gezicht van de haven. Immers, tegen het moment dat het statistische woningtekort (vrijwel) zou zijn ingehaald, zou het woningtekort weer gaan toenemen, omdat dan de woningvoorraad wegens bouwgrondgebrek constant zou blijven, zelfs zou afnemen in verband met de in een levende stad steeds plaatsvindende woningonttrekkingen voor bedrijfsdoeleinden, verbouwingen, onbewoonbaarverklaringen enz. (zie horizontale lijn op grafiek).

Alsof dit perspectief met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van het woningtekort nog niet somber genoeg is, zal in feite een nog nijpender situatie ontstaan in verband met de noodzaak tot stedenbouwkundige reconstructie en sanering van de Haagse binnenstad.

Wil 's-Gravenhage zijn functies als regionaal, nationaal en internationaal centrum naar behoren blijven vervullen, dan is aanpassing van het stadshart aan de moderne maatschappelijke eisen op zo kort mogelijke termijn onontkoombaar. Mede gezien de sterke dynamiek van de maatschappelijke ontwikkeling is een van de grootste taken voor de Nederlandse steden — dus ook voor 's-Gravenhage — in de nabije toekomst te geraken tot vernieuwing van hun binnensteden (in het bijzonder van de rond de city gelegen oudere binnenstadswijken), teneinde het adequaat functioneren — waaraan reeds thans maar al te veel ontbreekt — van deze centra te waarborgen.

Deze noodzakelijke reconstructie en sanering heeft echter vergaande consequenties voor het woningtekort, in het bijzonder te 's-Gravenhage. Immers, vernieuwing van binnensteden betekent vermindering van de woningvoorraad in die stadsdelen; ruimere opzet van nieuwe bebouwing, bredere wegen, het scheppen van ruimere ontplooiingsmogelijkheden voor de werkgelegenheid in de binnenstad, vormen een samenstel van factoren, die ten gevolge zullen hebben dat — ondanks eventuele toepassing van hoogbouw — het aantal woningen na sanering nimmer zo groot zal kunnen zijn als het aantal woningen dat zich vóór de amovering van de oude bebouwing ter plaatse bevond.

Als 's-Gravenhage zijn saneringstaak verstaat en de binnenstadsreconstructie in het vereiste tempo aanpakt, betekent dit dus binnen het huidige gebied van de agglomeratie aanvankelijk een vermindering van het groeitempo van de woningvoorraad en vervolgens — d.w.z. nadat de agglomeratie „vol” is — een absolute vermindering van de woningvoorraad, dus een voortdurende toeneming

van het woningtekort (zie stiplijn op de grafiek).

Resumerend: ongeveer tezelfder tijd dat het statistische woningtekort in 's-Gravenhage ingehaald kan zijn, zal het woningtekort weer gaan toenemen, omdat dan bij toenemende woningbehoefte de woningvoorraad niet meer kan stijgen in verband met het bouwgrondgebrek in de agglomeratie; deze toeneming van het woningtekort zal nog aanzienlijk worden versterkt, indien de eigenlijk reeds thans noodzakelijke structurele vernieuwing van de binnenstad in de nabije toekomst ter hand genomen wordt. Ziehier de uit een oogpunt van woningvoorziening uitzichtloze situatie, waarin de derde stad des lands niet alleen veroordeeld zou zijn tot een permanent en bovendien steeds toenemend woningtekort, maar ook tot afsnijding van haar ontplooiingsmogelijkheden, tenzij adequate maatregelen worden getroffen ter voorkoming daarvan.

Aux grands maux les grands remèdes! Gezien de hiervoren kort geschetste noodsituatie, waarmede de gemeente 's-Gravenhage thans reeds worstelt en de agglomeratie als geheel zeer binnenkort geconfronteerd zal worden, hebben de gemeentebesturen van vijf samenwerkende gemeenten in de Haagse agglomeratie in 1957 bij hoger gezag een voorstel ter tafel gebracht tot stichting van een nieuwe stad Wilsveen (bij Leidschendam) en tot — gezien de nauwe samenhang tussen het ruimteprobleem en het bestuursprobleem — de vorming en regeling van een nieuwe rechtsfiguur, namelijk een district, dat als een nieuwe territoriale publiekrechtelijke rechtspersoon bepaalde belangen van de agglomeratie — in het bijzonder de stichting van de nieuwe stad Wilsveen — zou moeten behartigen.

Dit voorstel is behandeld in de door de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid ingestelde „Commissie Westen des Lands”, waarin, behalve het Rijk, ook de drie westelijke provincies en de drie grote steden vertegenwoordigd waren; voor nadere bijzonderheden terzake moge worden verwezen naar het begin 1958 door deze commissie gepubliceerde samenvattend rapport en naar het zeer onlangs verschenen uitgebreide toelichtende rapport inzake de ontwikkeling van het westen des lands. Thans is dit voorstel bij de Regering in overweging blijkens de toelichting op de begroting 1959 van het Departement van Binnenlandse Zaken, Bezitsvorming en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, waarin de Minister terzake heeft opgemerkt dat hij zich bezighoudt met het door de colleges van Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage, Voorburg, Rijswijk, Leidschendam en Nootdorp ingediende voorstel betreffende uitbreiding van de Haagse agglomeratie op het gebied Wilsveen, dat een constructieve basis voor de oplossing van het ruimtevraagstuk in deze agglomeratie vormt.

De uitslag van dit beraad zal uiteraard moeten worden afgewacht, doch vast staat dat op korte termijn maatregelen van het vereiste formaat zullen moeten worden getroffen om 's-Gravenhage te verlossen van zijn ruimtenood en daarmede van het uitzichtloze perspectief dat het woningtekort nimmer ingehaald zal kunnen worden.

De toekomstige ontwikkeling van het woningtekort zal eerst dan weer met optimisme kunnen worden gezien wanneer aan 's lands derde stad zodanige ontplooiingsmogelijkheden (in het bijzonder voor de woningvoorraad) worden geboden, dat 's-Gravenhage zijn beide grootste, onverbreekelijk samenhangende toekomstige taken, namelijk realisering van een nieuwe buiten- en binnenstad, kan vervullen.

Afbetalingskrediet

Zowel in de „Maandstatistiek van de binnenlandse handel, het verbruik en de prijzen” als in de „Sociale maandstatistiek” van juli jl. geeft het Centraal Bureau voor de Statistiek een naar de aard der artikelen ingedeeld overzicht van de in 1957 door 51 financieringsmaatschappijen verleende kredieten. De betreffende cijfers zijn voorlopig; binnenkort zullen, naar het C.B.S. verwacht, de gegevens van ongeveer 60 financieringsmaatschappijen — wier gezamenlijke kredietverlening vermoedelijk het totaal der door dit soort instellingen in ons land verstrekte krediet vrij dicht benadert — ter beschikking zijn. In onderstaand staatje zijn enkele gegevens, door samenvoeging van artikelen minder gedetailleerd dan die van het C.B.S., gereproduceerd.

Artikelen-groepen	Kredietbedrag × f. 1.000	In pCt. van het totaal
Bromfietsen, rijwielen, motorrijwielen en scooters	25.674	11,8
Radio-, televisietoestellen, grammofoons, pick-ups en bandrecorders	25.971	11,8
Muziekinstrumenten	673	0,3
Huishoudelijke apparaten en artikelen	11.631	5,3
Kinderwagens	107	0,1
Meubelen en woninginrichting	12.925	5,9
Kleding en overig textiel	3.426	1,6
Auto's, autobussen, vrachtauto's enz.	107.682	49,2
Machines	16.875	7,7
Winkelinventarissen	842	0,4
Overige artikelen	12.853	5,9
Totaal	218.659	100,0

Het C.B.S. merkt op, dat blijkens de artikelen-spreiding een groot deel van het krediet wordt verleend voor produktieve doeleinden, waartoe dan voornamelijk worden gerekend auto's, machines en winkelinventarissen, en dat het krediet voor aankoop van televisietoestellen 2½-maal zo groot is als dat voor radio's. Het in 1957 geleden verlies op krediettransacties beliep ca. f. 1.079.000 d.w.z. nog geen half procent van het verstrekte krediet.

Schrijver bespreekt in dit artikel het onlangs ingediende wetsontwerp, bevattende een voorlopige regeling inzake de schadeloosstelling van huurders van gebouwde onroerende goederen, welke worden gebruikt voor de uitoefening van een bedrijf, in geval van onteigening of van vordering in eigendom en in geval van ontruiming van het gehuurde. Schrijver betwijfelt of de middenstand met dit wetsontwerp ingenomen zal zijn. Ook van de zijde der gemeenten is, naar het hem voorkomt, geen onverdeelde instemming met het wetsontwerp te verwachten. In plaats van een stimulans tot zelfwerkzaamheid te geven — waaraan in gemeentelijke kring grote waarde wordt gehecht — werkt het wetsontwerp juist in de richting van een ontruimingsprocedure. Voorts introduceert het ontwerp met de gekozen grondslag voor de schadeloosstelling een bron van onzekerheden. De huurprijs acht schrijver een betere basis voor de berekening van de maximum schadeloosstelling aan huurders dan de grondslag van de bedrijfsopbrengst.

Wettelijke regeling schadeloosstelling huurders bedrijfsruimten

Bij Koninklijke Boodschap van 4 juli 1958 werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden een wetsontwerp, bevattende een voorlopige regeling in verband met de schadeloosstelling van huurders van gebouwde onroerende goederen, welke worden gebezigd voor de uitoefening van een bedrijf, in geval van onteigening of van vordering in eigendom en in geval van ontruiming van het gehuurde.

In middenstandskringen geniet het vraagstuk van de „huurdersvergoedingen” al geruime tijd een bijzondere belangstelling. Bij herhaling werd reeds aangedrongen op de totstandkoming van een wettelijke regeling in de geest van de in de Pachtwet en destijds in het Pachtbesluit opgenomen regeling ten aanzien van de zgn. pachtersvergoedingen.

In de regeringsverklaring van 23 oktober 1956 werd toegezegd, dat een onderzoek zou worden ingesteld naar de vraag, of de rechtspositie van de huurder van bedrijfsruimte verbetering behoeft. Aan deze toezegging is thans gevolg gegeven door de benoeming van een commissie, onder voorzitterschap van Prof. Mr. Ph. A. N. Houwing. De aan deze commissie gegeven opdracht heeft in hoofdzaak betrekking op de burgerrechtelijke bepalingen, welke de rechtspositie van huurders van bedrijfsruimten beheersen.

De commissie zal bij haar studie het schaarste-element, dat thans bestaat, buiten beschouwing moeten laten, hetgeen betekent, dat de commissie de situatie zal moeten bezien, welke zal ontstaan op het tijdstip, waarop de Huurwet, althans voor bedrijfsruimten, zal kunnen worden ingetrokken en derhalve voor huurders van bedrijfsruimte geen recht op huurbescherming meer zal bestaan. Een onderdeel van de taak der commissie is na te gaan, of wijziging van het onteigeningsrecht op het stuk van de vergoeding van de huurder van bedrijfsruimte aanbeveling verdient.

De bestaande regeling, vervat in art. 42 en 95 van de Onteigeningswet, komt in hoofdzaak neer op een schadeloosstelling ten bedrage van tweemaal de jaarhuur als maximum tot vier maal de weekhuur als minimum. Voorts bevat art. 42 nog enkele bijzondere voorschriften in verband met te velde staande vruchten en in verband met

onkosten, welke aan het goed zijn besteed. De indieners van het wetsontwerp achten deze bestaande regeling dermate onvoldoende, dat zij, in afwachting van de resultaten van het werk der commissie Houwing, reeds aanstonds willen overgaan tot het in het leven roepen van een voorlopige wettelijke regeling.

De inhoud van het ingediende wetsontwerp komt in het kort hierop neer, dat bij onteigening of vordering in eigendom de huurder van een gebouw onroerend goed, hetwelk wordt gebezigd voor de uitoefening van een bedrijf, wordt schadeloos gesteld tot ten hoogste, hetzij de som van de opbrengst van het bedrijf over de laatste drie jaren, hetzij, wanneer dit voor de huurder gunstiger is, de huurprijs over de laatste vijf jaren.

Ingeval aan de huurder voor het tijdstip van het vonnis tot onteigening het aanbod wordt gedaan in het genot van het goed te mogen blijven en redelijkerwijze van hem kan worden gevergd, dat hij dit aanbod aanvaardt wordt de som van de opbrengst van het bedrijf over drie jaren of de som van de huurprijs over vijf jaren verminderd naar gelang de duur van het op grond van dit aanbod voort te zetten gebruik zich verhoudt tot drie jaren.

Dezelfde vergoeding wordt toegekend aan een huurder van een voor de uitoefening van een bedrijf gebezigd gebouw onroerend goed, ingeval deze huurder tot ontruiming van dat goed wordt veroordeeld, uitsluitend op grond, dat de verhuurder het goed nodig heeft, teneinde aan een wettelijk voorschrift, als bedoeld in art. 18, tweede lid, onder e van de Huurwet te kunnen voldoen¹⁾. Hierbij geldt, dat de som van de opbrengst van het bedrijf over drie jaren of de som van de huurprijs over vijf jaren wordt verminderd naar gelang de duur van het genot sedert de verwerving van het goed door de verhuurder tot het tijdstip van het vonnis tot ontruiming zich verhoudt tot drie jaren.

Bij de keuze van de termijn van drie jaren is aansluiting

¹⁾ De Hoge Raad huldigt in zijn arrest van 16 maart 1956 de opvatting, dat de vaststelling van een uitbreidingsplan voor de gemeente de verplichting scheidt, om indien de ontwikkeling van de gemeente tot het desbetreffende gedeelte voortschrijdt, alsdan haar publiekrechtelijke taak te dien opzichte te volvoeren.

gezocht bij het ook voor bedrijfspanden geldende art. 25, tweede lid van de Huurwet. Ingevolge die bepaling zou de huurder bij aankoop van het goed door een derde nog drie jaren daarin hebben kunnen blijven, wanneer althans de verhuurder er niet in slaagt hem een gelijkwaardig, ook naar de huurprijs, vervangend pand aan te bieden. In verband hiermede achten de indieners van het wetsontwerp het redelijk ook voor de berekening van de huurdersvergoeding in geval van onteigening en van huurbeëindiging in het geval, dat de verhuurder het goed nodig heeft teneinde aan een wettelijk voorschrift, als bedoeld in art. 18, tweede lid, onder e van de Huurwet te kunnen voldoen, het recht op schadeloosstelling te beperken tot genoemde drie jaren.

Het is, blijkens de Memorie van Toelichting, de bedoeling, dat de sommen van de drie jaren bedrijfsopbrengst of vijf jaren huur inderdaad maxima zijn en dat nimmer meer zal worden vergoed dan de werkelijke schade die de huurder lijdt. Wel zal het mogelijk zijn in een bepaald geval meer dan genoemd maximum te vergoeden, nl. wanneer het bedrag van de in de laatste twee jaren aan het goed bestede onkosten meer zou belopen dan de schadeloosstelling, welke in het voorliggende wetsontwerp wordt voorzien.

De indieners van het wetsontwerp motiveren de noodzakelijkheid van de voorgestelde tijdelijke regeling niet alleen met het reeds vermelde argument, dat de bestaande regeling ingevolge de Onteigeningswet voor de huurders onbevredigend is, maar ook op grond van het feit dat na de tweede wereldoorlog de toepassing van de onteigening in verband met de uitvoering van wederopbouw- en uitbreidingsplannen van meer betekenis is geworden. Ook de uitvoering van werken tot verbetering van de verkeerswegen in bebouwde kernen wordt in dit verband genoemd. Voorts wordt gesteld en daarmee blijkt dan voor de tijdelijke regeling het schaarste-element wel te mogen gelden, dat zich bij de huurder gevallen kunnen voordoen, waarin verplaatsing van het bedrijf niet of niet tijdig mogelijk is en de huurder, als gevolg hiervan, voor de liquidatie van zijn bedrijf kan komen te staan.

Bij dit alles kan worden gesteld, dat de werken waarvoor de onteigening nodig is en waarvoor een verhuurd goed moet worden ontruimd teneinde aan een wettelijk voorschrift, als bedoeld in art. 18, tweede lid onder e, van de Huurwet te kunnen voldoen, in het algemeen belang worden uitgevoerd. Juist dit wijken van de eenling voor het algemeen belang heeft in de loop der jaren een andere betekenis gekregen en wel in deze zin, dat men het meer dan voorheen als een eis van billijkheid ziet, dat in een zodanig geval de eenling wordt schadeloos gesteld.

Zal de middenstand met het voorliggende wetsontwerp ingenomen zijn? Ik betwijfel het. De Raad voor het midden- en kleinbedrijf heeft reeds bekend gemaakt, dat hij er bezwaar tegen heeft, althans zolang de bedrijfsruimte-schaarste voortduurt, dat de schadeloosstelling aan de tot ontruiming gedwongen huurders te zeer wordt beperkt. Men wil, blijkens de verschenen berichten in de pers, de maximum schadeloosstelling zodanig begrenzen, dat in elk geval de geleden schade op genoegzame wijze wordt vergoed. Voor dit laatste biedt het wetsontwerp geen enkele garantie, zeker niet in de gevallen waarin de huurder, na de datum van eigendomsverwerving door de verhuurder, nog een voortgezet gebruik van enkele jaren heeft gehad.

Ook het feit, dat huurders van ongebouwd onroerend goed buiten de voorgestelde regeling blijven, terwijl toch

ook deze huurders bij huurbeëindiging in het algemeen belang op minstens even hoge kosten kunnen worden gejaagd als de huurders van gebouwd onroerend goed — men denke maar eens aan slopers- en aannemersbedrijven wier vestiging op huurgrond geen uitzondering is — zal in de kringen van belanghebbenden bezwaar ontmoeten. Voorts wordt er in het wetsontwerp, noch in de Memorie van Toelichting gerept over beëindiging van onderhuur, terwijl de praktijk ons zeker zal confronteren met gevallen, waarin de huurbeëindiging de onderhuurder zwaarder zal treffen dan de huurder. Juist het sociale karakter van het wetsontwerp maakt het gewenst, dat hieraan de nodige aandacht wordt geschonken.

Doch niet alleen de middenstand — in het algemeen huurders van bedrijfsruimten — maakt bezwaren, ook van de gemeenten — in praktisch de meeste gevallen de onteigenende partij of de verhuurder van de te amoveren bedrijfsgebouwen — is, naar het mij voorkomt, geen onverdeelde instemming met het voorliggende wetsontwerp te verwachten.

Dit laatste wil niet zeggen, dat de besturen der gemeenten geen begrip zouden hebben voor de onvoldoende regeling van de art. 42 en 95 van de Onteigeningswet, of dat zij in het algemeen de positie van de huurder van bedrijfsruimte, die voor het algemeen belang moet wijken, niet zouden willen verbeteren.

Het zijn juist de gemeenten, die, hetzij door het onverplicht invoeren van meer of minder algemeen geldende regelingen betreffende toekenning van schadeloosstelling aan huurders van bedrijfsruimten bij huurbeëindiging in het algemeen belang, hetzij door het in incidentele gevallen onverplicht toekennen van een bijdrage in de verplaatsingskosten van een bedrijf, het Rijk zijn voorgegaan in het treffen van maatregelen in het belang van gedupeerde huurders van bedrijfsruimten.

In dit verband mag zeker worden genoemd de Amsterdamse regeling, krachtens welke aan huurders van zowel panden als terreinen, waarin of waarop een bedrijf wordt uitgeoefend en welke in verband met de uitvoering van uitbreidings- en wederopbouwplannen, saneringen, wegverbredingen, enz. moeten worden ontruimd, te rekenen van 1 januari 1955 af, bij vrijwillige ontruiming — d.w.z. zonder vonnis van de rechter — een tegemoetkoming wordt verstrekt ten bedrage van twee jaren huur. Wordt het bedrijf verplaatst dan kan boven deze twee jaren huur nog een bedrag van ten hoogste drie jaren huur worden toegekend als tegemoetkoming in de verplaatsingskosten. De betreffende verordening geeft een nauwkeurige omschrijving van wat voor de toepassing dezer regeling onder verplaatsingskosten wordt verstaan. Deze Amsterdamse regeling, welke geheel in overleg met de organen van de Amsterdamse middenstand en met de Kamer van Koophandel tot stand kwam, werkt volgens verkregen inlichtingen bevredigend en stimuleert in hoge mate de zelfwerkzaamheid van belanghebbenden. Juist dit laatste is belangrijk.

In Rotterdam heeft men gelijke ervaringen met een regeling voor toekenning van een algemene verhuiskostenvergoeding van f. 200 voor elk geval, waarin een huurder van een woning der gemeente deze moet verlaten in verband met de uitvoering van werkzaamheden in het algemeen belang en de ontruiming van de woning geschiedt zonder tussenkomst van de rechter. Liet men het voorheen, vooral omdat er niets mede te verliezen was, nogal eens gemakkelijk tot een voor de gemeente kosten en tijd vorderende ontruimingsprocedure komen, thans geeft de massa de

voorkeur aan de verhuiskostenvergoeding en behoort de ontruimingsprocedure tot de uitzonderingen.

Het voorliggende wetsontwerp mist niet alleen de stimulators tot zelfwerkzaamheid, waaraan in gemeentelijke kring zulk een grote waarde wordt gehecht, doch werkt juist in de richting van een gerechtelijke procedure en introduceert daarbij met een vergoeding tot maximaal de som van de opbrengst van het bedrijf over de laatste drie jaren een bron van onzekerheden.

Wat wordt onder bedrijfsopbrengst verstaan? Hiervan geeft het wetsontwerp noch de Memorie van Toelichting enige definitie. In de praktijk zullen dit dus de rechter of de door hem aan te wijzen deskundigen moeten uitmaken. Dit geldt dan alleen voor de gevallen waaraan de rechter te pas komt. In gevallen van onteigening zal dit inderdaad steeds de rechter zijn, doch in gevallen van huurbeëindiging zal het regel zijn, dat verhuurder en huurder het in onderling overleg eens worden, waarbij zij zich uiteraard op de bepalingen der wet, zo deze er mocht komen, zullen baseren. De praktijk bij de gemeenten leert, nl. dat ook in gevallen van pachtbeëindiging de tussenkomst van de pachtrechter uitzondering en het minnelijk overleg tussen verpachter en pachter regel is.

Wat de praktijk bij de pachtbeëindiging ook heeft geleerd is, dat de pachters en hun raadslieden, in gevallen van pachtbeëindiging, kans zien, om door een grote vindingrijkheid in de kunst van het groeperen van cijfers aan zichzelf, resp. aan hun cliënten, hogere vergoedingen te doen toekennen dan hun in redelijkheid toekomen. Bovendien zullen zich in de praktijk gevallen voordoen, waaraan de samenstellers van het wetsontwerp niet hebben gedacht, of waaraan zij niet hebben kunnen denken. Hoe wordt bijv. de bedrijfsopbrengst bepaald bij huurbeëindiging van een

opslagruimte in huur bij een handelsonderneming, welke naast deze gehuurde ruimte ook eigen ruimten bezit. Dit is geen theorie, doch een recent praktijkgeval. Daarom vraag ik mij af, of het geen aanbeveling zou verdienen de gehele grondslag van de bedrijfsopbrengst voor de berekening van de maximum schadeloosstelling aan huurders maar te laten vervallen en daarvoor, zoals de Amsterdamse regeling doet, slechts de huurprijs over een bepaald aantal jaren als basis te nemen.

De in het wetsontwerp vervatte regeling heeft een uitgesproken sociale strekking. Het is de bedoeling de gedupeerde huurders een zekere schadeloosstelling bij huurbeëindiging, al dan niet bij onteigening, toe te kennen, doch deze schadeloosstelling zal, blijkens de Memorie van Toelichting, nimmer meer mogen bedragen dan de werkelijke schade, die de huurder lijdt. Ook ten aanzien van de berekening hiervan gelden dezelfde bezwaren als ten aanzien van de berekening van de bedrijfsopbrengst, zeker wanneer niet, zoals in de Amsterdamse regeling, nauwkeurig wordt aangegeven, wat onder verplaatsingskosten moet worden verstaan.

Met het voorliggende wetsontwerp wordt beoogd de belangen van de huurder van bedrijfsruimte, die in het algemeen belang zijn gehuurde ruimte moet verlaten, in zekere mate financieel tegemoet te komen in de kosten van de verplaatsing van zijn bedrijf, of wel, wanneer verplaatsing niet mogelijk zou blijken, hem een beperkte liquidatievergoeding toe te kennen. De verhuurder, in het gros der gevallen de gemeente, zal deze vergoedingen moeten betalen. De gemeente zou hierbij, zoals hiervoor reeds gesteld, een bepaald belang kunnen hebben, wanneer, zoals de Amsterdamse regeling doet, daarmee de zelfwerkzaamheid van de huurders zou worden gestimuleerd. Dit doet het wetsontwerp echter niet.

Vóór 1940 was er voldoende bedrijfsruimte, ook goedkope bedrijfsruimte, beschikbaar. Er waren praktisch altijd winkels, kantoren en werk- en opslagplaatsen te huur tegen gangbare, zelfs tegen lage prijzen. Een veel voorkomend verschijnsel was, dat bijv. betere woon- en zakenwijken in de loop der jaren, door de bouw van meer moderne woon- en zakenwijken, in stand achteruit gingen en dat grote woonhuizen werden omgebouwd tot zakenpanden. In de mindere woonwijken rekenden bouw- en belegger ermede, dat reeds aanstonds bij de bouw in parterre en souterrain bedrijfsruimte werd gevestigd.

In de latere jaren en zeker na de tweede wereldoorlog is dit alles veranderd. De moderne opvattingen op stedenbouwkundig gebied brengen mede, dat veel van hetgeen voorheen mogelijk was, in de toekomst niet meer mogelijk zal zijn. Het ombouwen van benedenwoningen tot winkels, iets dat voorheen vrijwel altijd voorkwam, zal bijv. niet meer mogelijk zijn. Wanneer men de belangen van de middenstand zal willen dienen zal men dat m.i. niet uitsluitend moeten doen door het, ingeval van een gedwongen verhuizing, toekennen van geldelijke vergoedingen ten laste van de overheidskas, doch zal de Overheid — en dan bedoel ik hiermede de plaatselijke Overheid — erop dienen te letten, dat de middenstand niet alleen is gediend met moderne dure gebouwen, doch, dat er ook gelegenheid blijft bestaan om zich op bescheiden wijze in goedkope gebouwen te vestigen.

Rotterdam.

C. KÜPPERS.

Het nationaal inkomen van België

Volgens berekeningen van het Nationaal Instituut voor de Statistiek bedroeg het nationaal inkomen van België in 1957 fr. 411 mrd. Ten opzichte van 1956 heeft zich een stijging van ca. 5 pCt. voorgedaan. Onderstaand staatje, dat is ontleend aan „V.E.V. Berichten” van 30 september jl., geeft een overzicht in de ontwikkeling van het nationaal inkomen volgens de ramingen van genoemd instituut en volgens ramingen van Prof. Baudhuin.

Jaar	(in fr. mrd.)	
	Raming van het Nationaal Instituut voor de Statistiek	Raming van Prof. Baudhuin
1955	366	356
1956	396 (na herziening 389)	375
1957	411	394

Het blijkt, dat Prof. Baudhuin tot lagere cijfers komt dan het Nationaal Instituut voor de Statistiek. Volgens „V.E.V. Berichten” vloeit het verschil voort uit een verschillende wijze van raming der beroepsinkomsten.

In aansluiting op zijn artikel in „E.-S.B.” van 13 augustus jl., waarin een en ander is medegedeeld over de gevaren die zijn verbonden aan verschillende werkzaamheden in de atoombranche, brengt schrijver in onderstaand artikel enkele punten naar voren ten aanzien van hetgeen nationaal en internationaal gedaan is en wordt ter beveiliging tegen mogelijke atoomgevaaren. In het bijzonder gaat schrijver in op hetgeen in Euratom-verband inzake gezondheids- en veiligheidszorg zal worden gedaan. Wat Nederland betreft vestigt schrijver de aandacht op het Instituut voor Radiobiologie te Rijswijk. De oprichting van dit instituut moet men volgens hem niet zien als een gevolg van paniekstemming; het kan naar zijn overtuiging goed en noodzakelijk werk verrichten en vooral in sociaal-medisch opzicht van nut zijn.

Veiligheidsaspecten van atoomenergie

(II)

In ons vorige artikel ¹⁾ hebben wij het een en ander medegedeeld over de gevaren die verbonden zijn aan verschillende werkzaamheden in de atoombranche; wij hebben hierbij vooral gewezen op mogelijke ongelukken bij de behandeling van radio-actieve stoffen. In dit artikel willen wij enkele punten naar voren brengen ten aanzien van hetgeen nationaal en internationaal gedaan is en wordt ter beveiliging tegen mogelijke atoomgevaaren.

Dat het probleem van de veiligheid en de volksgezondheid met betrekking tot de ontwikkeling der atoomenergie in Nederland grote belangstelling heeft, blijkt o.a. uit de vele vragen die hierover de laatste drie jaar in de Kamer zijn gesteld. Een positieve daad in dat opzicht werd in september 1956 verricht toen de Regering een aanvullende subsidie van f. 300.000,— verstrekte aan de Gezondheidsorganisatie T.N.O. Door het T.N.O. is reeds enkele jaren geleden een speciale werkgroep in het leven geroepen, die haar werkzaamheden zou gaan uitvoeren in het Instituut voor Radiobiologie in Rijswijk.

Bij deze werkzaamheden, die zich grotendeels zullen beperken tot het verrichten van onderzoekingen en het aangeven van eventueel te nemen maatregelen — de uitvoering hiervan zal bij de Overheid berusten —, zal het genetische aspect, hetgeen wij in ons vorige artikel in een aantal punten weergaven naar aanleiding van een door Dr. Hedi Fritz-Niggli te Zürich gehouden voordracht, niet worden vergeten. Men moet de oprichting van dit Instituut niet zien als een gevolg van paniekstemming. Ons land, dat ook op dit terrein nog heel wat in te halen heeft, moet, evenals andere landen, en voor zich zelf en voor zijn buurstaten na kunnen gaan of de bodem, de lucht of het water niet radio-actief besmet is. Wij zijn ervan overtuigd dat dit Instituut goed en noodzakelijk werk kan verrichten en dat het vooral in sociaal-medisch opzicht van nut kan zijn.

Bij de discussie in de Kamer over het probleem van de volksgezondheid, naar aanleiding van de behandeling van de Nota inzake Kernenergie, kwam naar voren dat vele leden van oordeel zijn dat het alarmerende in

de huidige situatie is dat men nog niet precies weet waar de grenzen liggen waarboven kernenergetische activiteiten gevaarlijk gaan worden. Men verheugde zich daarom over de onlangs door de Minister van Sociale Zaken gedane mededelingen dat maatregelen zullen moeten worden genomen om zo spoedig mogelijk te komen tot de vorming van een beperkte aantal gekwalificeerde deskundigen, die op medisch en radiobiologisch terrein voldoende „bij” zijn en bij kunnen blijven om de nodige beschermende maatregelen te nemen.

Ook op het terrein van de beveiliging van de volksgezondheid kwam in de Kamer de vraag en de wens naar coördinatie naar voren. Deze coördinatieverlangens hebben speciaal betrekking op de activiteiten van het R.C.N., het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid, het T.N.O. en de verschillende op het terrein van atoomenergie werkende universitaire (wetenschappelijke) instanties. Bijzondere aandacht is voorts gewijd aan de invloed die van Nederlandse zijde uit kan gaan op de naburstaten West-Duitsland en België en omgekeerd. Zoals vanzelf spreekt kwam men hierbij op de wenselijkheid van een hechte samenwerking in groter, bijv. in Euratom-verband. De ongerustheid, die ten deze in de Kamer naar voren kwam, zouden wij met de volgende passage uit het Kamerverslag kunnen weergeven:

„Welke zijn de contacten die met betrekking tot de gezondheid met de buurlanden België en West-Duitsland worden onderhouden? Indien de geruchten van een „reprocessingfabriek” te Mol (België) juist zijn, welke garanties bestaan er dan voor het nabijgelegen Nederlandse gebied? . . . De leden hier aan het woord meenden dat de afval van kernreactoren onderscheiden moet worden naar gasvormige, vloeibare en vaste radio-actieve afval. Zij vroegen of hun indruk juist is dat in principe geen dezer vormen van afval gevaar behoeft op te leveren, wanneer men maar zover gaat met zijn maatregelen dat elke lozing naar buiten voorkomen kan worden. Deze maatregelen zullen, zo merkten zij op, kostbaar kunnen zijn. Zij vroegen verder, of het gevaar voor veiligheid en volksgezondheid bij de elektriciteitscentrales minder groot is dan bij de bijzondere instituten als „reprocessingfabrieken” en zgn. „kweekreactoren”. Deze laatste instituten zullen echter ook in Europa gevestigd moeten worden. Is het juist, dat men daarbij denkt aan België, hetzij in de buurt van Mol hetzij aan de kust? Deze leden verwachtten dat, indien deze berichten juist zijn, Nederland bij de voorbereiding met

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 13 augustus 1958.

name met betrekking tot de volksgezondheid — betrokken zal worden, hetzij via de Benelux-commissie voor volksgezondheid hetzij in Euratom-verband. Deze leden vroegen ten slotte nog, of er geen aanleiding is om, in navolging van West-Duitsland, ook in Nederland — althans zolang er nog geen bevredigend werkende atoomorganisatie is — een onafhankelijke commissie voor de veiligheid in verband met de kernenergie in te stellen. Worden er reeds Nederlandse voorbereidingen getroffen om in het kader van Euratom op korte termijn een verantwoord gezondheidsregime met betrekking tot de kernenergie op te stellen?”

Door het bovenstaande zijn wij beland bij het beveiligingsprobleem in Europees verband en het lijkt ons nuttig en noodzakelijk hier het een en ander aan toe te voegen. Ofschoon door de C.E.R.N. (Centre Européen de Recherche Nucléaire, zetelend in Genève) en de E.A.E.S. (European Atomic Energy Society) t.a.v. deze kwestie reeds het nodige naar voren is gebracht, willen wij ons hier toch in het bijzonder even verdiepen in hetgeen in Euratom-verband aan het beveiligingsvraagstuk zal worden gedaan. Wij hopen ook nog enkele opmerkingen te kunnen maken over hetgeen door het Directoraat voor de Kernenergie van de O.E.E.S. in dit opzicht naar voren is gebracht of gepland is.

Wanneer men het rapport „Euratom's bijdrage tot de energievoorziening” — uitgebracht door Louis Armand, Franz Etzel en Francesco Giordani op verzoek van de Regeringen van België, West-Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland —, ook wel genoemd het rapport van de „Drie Wijzen”, doorleest dan vindt men o.a. de constatering dat verreweg de belangrijkste factor bij de keuze van een vestigingsplaats voor atoomcentrales waarschijnlijk de eerste jaren de veiligheid zal zijn. Op grond van het rapport „Theoretical possibilities and consequences of major accidents in large nuclear plants” — van de Atomic Energy Commission van de Verenigde Staten — en de verklaringen, die door de vroegere voorzitter van de Atomic Energy Commission, Strauss, en door H. L. Price tijdens verhoren door de „U.S. Congressional Joint Committee on Atomic Energy on Insurance and Indemnity Legislation” zijn afgelegd, komen de samenstellers van het Euratom-rapport tot de conclusie, dat een ernstig ongeluk met een atoomreactor zeer onwaarschijnlijk is. Zij stellen daarnaast echter direct vast, dat als er een ongeluk zou gebeuren, de verspreiding over een groot gebied van het radio-actieve materiaal, dat in een grote energiereactor aanwezig is, catastrofale gevolgen zal hebben. Dit is een van de eerste conclusies die de „drie Wijzen” hebben neergelegd in bovengenoemd rapport.

Alvorens iets uitvoeriger in te gaan op de regelingen, die in het Euratom-verdrag en het Europese Directoraat voor de Kernenergie (O.E.E.S.) zijn getroffen ten aanzien van de veiligheid, willen wij wat verder in de historie terug gaan. Voordat het Euratom-verdrag op 25 maart 1957 te Rome werd ondertekend en voordat in de verschillende parlementen van de landen van de Europese Economische Gemeenschap het verdrag werd goedgekeurd, zodat het op 1 januari 1958 in werking kon treden, werd door het zgn. „Actie-comité Monnet” een „déclaration commune” aan de parlementen van België, West-Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland voorgelegd. Deze „déclaration” had o.a. ten doel deze parlementen aan te sporen om het Euratomverdrag goed te keuren, omdat dit verdrag het beste voldeed aan de eisen die men in Europees verband aan een dergelijke instelling zou mogen stellen.

Dit verdrag voldoet o.a. omdat er zo'n grote aandacht

in besteed wordt aan het beveiligingsprobleem, hetgeen gedeeltelijk voortvloeit uit de aanbevelingen en wensen die door het Actie-comité inzake de veiligheid naar voren zijn gebracht. De „déclaration” zegt nl. o.a. het volgende:

„Teneinde het uitsluitend vredelievend karakter van de bedrijvigheid op het gebied der atoomenergie, alsmede de veiligheid der arbeidskrachten en de bevolking te waarborgen, dient de Euratom-commissie — deze is belast met de daadwerkelijke uitvoering van en de controle op de bepalingen van het Euratom-verdrag — een controlestelsel te scheppen. Het is daarom volstrekt noodzakelijk:

1. Enerzijds, dat uitsluitend voor dit doel alle kernbrandstoffen welke op de, onder de jurisdictie van onze landen vallende, grondgebieden worden geproduceerd of daarin worden ingevoerd, door de Euratom-commissie worden aangekocht.

Deze stelregel zal de nakoming van de thans van kracht zijnde internationale verplichtingen niet beïnvloeden. De commissie dient de uitsluitende eigendom van de kernbrandstoffen in ieder stadium van verwerking te behouden. Zij zal deze zowel onder normale omstandigheden als in geval van schaarste op billijke wijze en zonder discriminatie ter beschikking van de verbruikers dienen te stellen;

2. anderzijds, dat de Commissie voor de constructie en de exploitatie van de atoominstallaties van tevoren haar goedkeuring moet verlenen, welke goedkeuring door de Commissie zal worden verleend, wanneer de voorwaarden, welke haar in staat stellen de verwerking en het gebruik van de brandstoffen te volgen en voor de veiligheid van de arbeidskrachten en de bevolkingen te waken, zullen zijn vervuld.

De na te leven regels voor de veiligheid gedurende het transport en de behandeling van de materialen, de werking en de constructie van de installaties, alsmede bij de afvoer van het residu, dienen door de Commissie te worden omschreven tezamen met de internationale organisaties, met name de Verenigde Naties. Zij dient voor de inachtneming van deze regels zorg te dragen”.

In deze aanhaling kan men lezen wat van Euratom inzake gezondheids- en veiligheidszorg moet worden verwacht. Of en hoe het Euratom-verdrag aan de gestelde eisen en wensen tegemoet komt, blijkt o.a. uit het volgende. In hoofdstuk III van het Euratom-verdrag wordt gesproken over de „bescherming van de gezondheid”. Over dit onderdeel handelen tien artikelen (art. 30 t/m 39). Art. 30 zegt dat voor de bescherming van de gezondheid van de bevolking en van de werknemers tegen de aan ioniserende straling verbonden gevaren, binnen de Euratom-gemeenschap basisnormen worden vastgesteld. Wat verstaat het verdrag onder basisnormen? De met voldoende veiligheid maximaal toelaatbare doses, de maximaal toelaatbare bestraling en besmetting van de werknemers. Art. 31 zegt o.a., dat deze basisnormen worden voorbereid door de Commissie, na advies van een groep personen, die aangewezen wordt door het Wetenschappelijk en Technisch Comité uit wetenschappelijke deskundigen van de Lid-Staten, met name uit deskundigen op het gebied van de volksgezondheid.

Nadat de commissie de basisnormen aldus heeft voorbereid vraagt zij het advies van het Economisch en Sociaal Comité. Hiermede is de procedûre echter nog niet afgesloten want de Commissie doet nu een voorstel aan de Raad van Ministers die dan, na raadpleging van de vergadering (het Europese parlement), met gekwalificeerde meerderheid van stemmen de basisnormen vaststelt. Wij zijn op dit punt iets verder ingegaan om te laten zien wat er zoal moet gebeuren alvorens men op een onderdeel — weliswaar een principieel onderdeel — ten aanzien van de gezondheid van de mens in Euratom-verband een beslissing neemt.

Breukelen.

Drs. P. H. M. CREMERS.

Verkort jaarverslag van het Nederlandsch Economisch Instituut over 1957

Besturende colleges.

In hun vergadering van 5 juli 1957 besloten Curatoren, staande de vergadering, de aftredende directeur Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk tot Curator te benoemen. Te zelfder tijd besloten Curatoren hun College uit te breiden tot 16 leden en de Statuten dienovereenkomstig te doen wijzigen. Aan het einde van 1957 traden statutair af de heren Drs. C. A. Klaasse en Mr. W. Suermondt Wzn. De heren J. Kraayenhof en Dr. W. T. Kroese werden bereid gevonden een benoeming tot Curator te aanvaarden.

In verband met zijn aftreden als Curator aan het einde van 1957 legde de heer Mr. W. Suermondt Wzn. tevens de functie van ondervoorzitter neer. De heer Ir. K. van der Pols werd bereid gevonden hem in deze hoedanigheid op te volgen.

Directeuren en medewerkers.

In de zomer van 1957 trad Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk af als directeur van het Instituut. Gelijk hierboven reeds werd vermeld werd Prof. Van der Valk te zelfder tijd tot Curator benoemd. Aan het eind van het verslagjaar werd het directorium gevormd door de heren Prof. Ch. Glasz, Prof. Dr. L. M. Koyck, Prof. H. W. Lambers en Prof. Dr. J. Tinbergen.

In het verslagjaar leed het Instituut een zwaar verlies door het onverwacht overlijden van zijn secretaris, de heer Dr. C. van den Berg. Per 1 oktober volgde Drs. J. R. Zuidema de heer Van den Berg op in zijn functie van algemeen secretaris. De heren Drs. L. H. Klaassen, leider van het onderzoekingswerk, en Drs. A. de Wit, redacteur-secretaris van „Economisch-Statistische Berichten”, werden tot secretaris van het Instituut benoemd.

In de personeelsbezetting van het Instituut kwamen verder geen mutaties van betekenis voor.

De dagelijkse leiding van het weekblad bleef in handen van de redacteur-secretaris Drs. A. de Wit en de adjunct redacteur-secretaris Drs. J. H. Zoon. De leiding van de afdeling economisch onderzoek berustte bij Drs. L. H. Klaassen, hierin bijgestaan door Drs. E. H. Mulder, Drs. W. C. Kroft en Drs. R. Iwema. De afdeling Balanced International Growth stond onder leiding van Prof. Tinbergen, met als naaste medewerkers Dr. J. C. Ramaer en Drs. H. C. Bos. Aan het einde van het verslagjaar telde het Instituut 52 medewerkers, afgezien van enige buitenlandse gasten, die werkzaam waren in de Division for Balanced International Growth. Onder deze 52 medewerkers bevonden zich 29 doctorandi in de economie, 1 landbouwkundig ingenieur en 2 sociografen.

In de zomer van 1957 kwam de nieuwe huisvesting van het Instituut gereed. De toenemende behoefte aan ruimte, zowel voor de activiteiten van de Nederlandsche Economische Hoogeschool als voor die van het Nederlandsch Economisch Instituut, dwong reeds enige tijd tot rondzien naar nieuwe huisvestingsmogelijkheden. Deze mogelijkheden zijn gevonden door uitbreiding van het gebouw van de Nederlandsche Economische Hoogeschool met het gebouw Pieter de Hoochweg 118, dat ter beschikking van het Instituut werd gesteld. Het praktisch ingerichte gebouw bewijst uitstekende diensten.

Werkzaamheden.

1. *Economisch-Statistische Berichten.*

Als opvolger van Dr. C. van den Berg, wiens overlijden op 18 juli hiervoor reeds werd gememoreerd, trad op 2 oktober 1957 tot de commissie van redactie toe Drs. J. R. Zuidema, algemeen secretaris van het Nederlandsch Economisch Instituut. De samenstelling van de commissie van advies voor België bleef in 1957 onveranderd.

De kopijpositie van het weekblad was over 1957 gunstig. Drie nummers waren gewijd aan speciale onderwerpen: het nummer van 1 mei aan toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek, het nummer van 16 oktober aan de toepassing der automatisering en dat van 18 december aan de economische situatie en perspectieven in Nederland, België, de Verenigde Staten en Duitsland. Tevens werd door „E.-S.B.” een publikatie uitgegeven van de hand van Dr. W. T. Kroese, getiteld: „De Westeuropese katoenindustrie in de kentering der tijden”.

In het verslagjaar werden, afgezien van een aantal korte bijdragen uit redactiekring, welke op de derde bladzijde van „E.-S.B.” plegen te worden gepubliceerd, twee redactionele artikelen opgenomen. Behalve de overzichten van de Belgische geld- en kapitaalmarkt verschenen bovendien vijf artikelen van Belgische auteurs.

Het aantal leden en abonnees nam ook in 1957 toe.

2. *Algemeen economisch onderzoek.*

De studies, welke in 1957 werden verricht door de afdeling economisch onderzoek, hadden ook nu weer betrekking op een grote verscheidenheid van problemen. Een belangrijk deel van deze vraagstukken werd onderzocht in opdracht van derden; sommige van deze opdrachten geschiedden in samenwerking met andere instituten voor economisch onderzoek.

Het initiatief voor andere onderzoekingen berustte bij het Instituut, hiertoe in staat gesteld door het daartoe bestemde gedeelte van de bijdragen van donateurs en leden, alsmede door andere baten van het Nederlandsch Economisch Instituut.

De afdeling *Algemeen Economisch Onderzoek* was inzonderheid actief op het gebied van de toekomstige gemeenschappelijke markt en op dat van het marktanalytisch onderzoek. Zo werden aspecten van de gevolgen van het ontstaan van de gemeenschappelijke markt voor een drietal bedrijfstakken geanalyseerd, t.w. die voor de tabakverwerkende industrie, die voor de katoen-, rayon- en linnenindustrie en ten slotte die voor de staal- en staalproductennijverheid. In de betreffende rapporten werd ook aandacht geschonken aan de mogelijke gevolgen van de overschakeling van het huidige Nederlandse invoertarief naar het „nieuwe buitentarief” voor deze takken van nijverheid.

Het marktanalytische onderzoek betrof naast de analyses van de afzetmogelijkheden in Nederland voor bazalt en bier en van de ontwikkeling van de wereldvrachtenmarkt, inzonderheid vraagstukken in de energiesector.

Sommige van deze onderzoekingen werden verricht in samenwerking met het „Institut für Weltwirtschaft” te Kiel.

Door de *afdeling Regionaal Onderzoek* werden regelmatig studies verricht voor de gemeenten Amersfoort, Beverwijk, Delft, Diemen, Haarlem, Heemskerk, Nieuwer-Amstel en Velsen. De voornaamste problemen, die werden gezien, hadden betrekking op toekomstige mutaties in de bevolking, de bouw van scholen e.d. Bij de demografische studies werd met name aandacht geschonken, naast andere factoren, aan invloeden die van buiten en onafhankelijk van de gemeente van invloed zijn op het verloop van de bevolking in de gemeente, welke invloeden inzonderheid voor gemeenten liggende binnen de randstad Holland van grote betekenis kunnen zijn. Dergelijke studies zijn uit de aard der zaak essentieel voor de woningbouw en de daarin aan te brengen differentiatie, alsmede voor de aard en de omvang van de voorzieningen in de diverse takken van onderwijs. Naast deze problemen kwam een reeks andere vraagstukken aan de orde, zoals economische structuur- en forensenbeweging, vestiging van een slachthuis, aantal ziekenhuisbedden, cityvorming e.d.

In het kader van het Regionaal Onderzoek en de algemene problemen, die daarop betrekking hebben, hield de heer Drs. L. H. Klaassen een voordracht over de economische problematiek van de ruimtelijke ordening voor de Vereniging voor Academisch Gevormde Economen.

Het *Bedrijfs-Economisch Onderzoek* was eveneens in sterke mate gericht op problemen de gemeente betreffende. In de eerste plaats moet worden genoemd de voortzetting van het onderzoek naar de personeelsbezetting van de gemeentelijke administraties; resultaten van vroegere onderzoeken op dit stuk werden bovendien gebruikt voor de gemeenten Delft, Heemskerk en Nieuwer-Amstel.

In opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid werd de betekenis van de arbeidsfactoren in de bouwnijverheid nagegaan.

In samenwerking met het Economisch Sociologisch Instituut te Tilburg, het Bedrijfs-Economisch Instituut te Groningen, het Economisch en Sociaal Instituut van de Vrije Universiteit te Amsterdam en het Economisch Instituut voor de Middenstand te 's-Gravenhage werd een onderzoek ingesteld naar de rentabiliteit van de uitbreng in het melkslijtersbedrijf.

Ten slotte had het Nederlandsch Economisch Instituut zitting in de werkcommissie, die de consequenties van de wijziging van de bakkérijparagraaf in de arbeidswet 1919 heeft bestudeerd.

Op verkeersgebied werden o.a. onderzocht: de mogelijkheid van vestiging van een heliport, het vraagstuk tram of bus voor personenvervoer, het scheepvaartverkeer op het Noordzeekanaal. Ten slotte werden afsluitende rapporten geschreven betreffende de reële inkomens van piloten in een aantal Westeuropese landen.

De *afdeling Sociologisch Onderzoek* wijdde haar aandacht aan levensomstandigheden van bejaarden; voor de uitvoering van dit onderzoek werd geënuquêteerd. Voorts werden onderzoeken ingesteld naar de aard van de vakantiebesteding van de jeugd tussen 14 en 17 jaar en naar de jeugdbaldadigheid.

Het *intern onderzoek* was gewijd aan de economische ontwikkeling van Nederland op lange termijn, waartoe statistisch materiaal werd verzameld en bewerkt. Een nieuwe schatting werd gemaakt van omvang en samenstelling van de buitenlandse handel. Vertegenwoordigers van het Instituut namen na uitnodiging deel aan een conferentie

in Cambridge, teneinde ervaring op dit stuk met de onderzoekers uit andere Europese landen uit te wisselen.

De statistische conjunctuurdocumentatie voor de Verenigde Staten evolueerde naar een analyse van afzonderlijke bedrijfstakken, waartoe een speciaal econometrisch model werd opgesteld. Dit model zal in een afzonderlijke studie worden beschreven.

Ten slotte vond een onderzoek plaats naar de landbouwpolitiek in de Verenigde Staten.

De *afdeling Balanced International Growth* zette haar studies over de economie van de onderontwikkelde gebieden in het verslagjaar voort onder persoonlijke leiding van Prof. Tinbergen. De financiering geschiedde door middel van bijdragen van het Nederlandse bedrijfsleven en van een subsidie van de Rockefeller Foundation; het resterend exploitatietekort werd gedekt door het Instituut.

Het aantal vaste medewerkers van deze afdeling nam tegen het eind van het verslagjaar toe tot 5, waarvan 4 afgestudeerden in de economische wetenschappen.

Het contact met het buitenland was intensief. Prof. Tinbergen vertoefde enige tijd in Egypte als adviseur voor de algemene planning van de Egyptische Regering onder een contract met de United Nations Technical Assistance Administration. Een groep medewerkers nam, na daartoe te zijn uitgenodigd, onder leiding van Prof. Koyck deel aan een conferentie in Parijs, waar het probleem van de economische beoordeling van projecten van wegeaanleg in onderontwikkelde gebieden aan de orde werd gesteld.

In het verslagjaar verschenen o.a. de volgende studies:
Alternative techniques of production. A case study on filing and grinding;

Alternative techniques of production. A case study for three turning operations;

Economic development, transportation and the national income test.

De eerste twee studies werden verricht in samenwerking met de Stichting Cursussen en Research in Delft. De samenwerking met deze organisatie op het stuk van onderzoeken van alternatieve produktiemethoden wordt voortgezet.

In de herdrukkenserie zag o.a. het licht: Reprint no. 4, J. Tinbergen, The use of a shortterm econometric model for Indian economic policy' (Sankhya, The Indian Journal of Statistics, Part 4, 1957).

De waarnemend secretaris van curatoren
J. TINBERGEN.

BOEKBESPREKING

Drs. G. Slot: *Voorraadwaardering*. Fiscale Monografieën, geschrift no. 8. N.V. Uitgevers-Maatschappij AE. E. Kluwer, Deventer z.j., 124 blz., f. 6,20.

Het lijkt ons moeilijk voor bestrijding vatbaar, dat de belangrijkste ontwikkeling op het gebied van ons fiscaal recht in de vijftiger jaren gezocht moet worden in de consequenties, welke de Hoge Raad — tegen de uitdrukkelijke bedoeling van de Minister — verbond aan de nieuwe winstdefinitie in de Wet Belastingherziening 1950. De Raad oordeelde in een reeks van arresten, dat enige reeds bekende technieken van voorraadwaardering, leidende tot realisering of benadering van een substantialistische winstconceptie, in overeenstemming waren met goed koopmansgebruik. Door het grote principiële en — voor de contribua-

belen — materiële belang van deze verandering deed de heer Slot zeer nuttig werk met zijn poging tot een integrale, maar niettemin beknopte behandeling van de verschillende stelsels van voorraad-, „waardering” bij de jaarlijkse winstbepaling en met name bij de bepaling van de fiscale jaarwinst.

De opbouw van het boek achten wij logisch verantwoord. Na in een inleiding het werkterrein kort afgebakend te hebben, behandelt de schrijver achtereenvolgens de winst volgens de nominalistische opvatting en de winst volgens de substantialistische opvatting, waarbij telkens eerst aandacht wordt geschonken aan de „bedrijfseconomische winst” en vervolgens aan de „fiscale winst”. Daarna volgt een slotbeschouwing, waarin de schrijver erop wijst, dat de fiscale winstberekening door de veelheid van doeleinden, waaraan de belastingheffing tegenwoordig dienstbaar wordt gemaakt, in de eerste plaats een politiek probleem aan de orde stelt.

Hij stelt dan ook de aanvaardbaarheid van bepaalde bedrijfseconomische criteria voor de fiscale winstberekening in de eerste plaats afhankelijk van de verenigbaarheid met de doeleinden der belastingheffing. Vervolgens stelt hij uitdrukkelijk de eis van controleerbaarheid, er op doelende, dat de substantialistische opvattingen bij niet identieke vervanging moeilijkheden opleveren. Op die grond verwacht de schrijver, dat de Hoge Raad de verwezenlijking der substantialistische criteria zal blijven beperken tot de gevallen, waarin uitsluitend identieke vervanging der voorraadgoederen plaatsvindt. Aldus zouden twee groepen belastingplichtigen kunnen ontstaan, een groep die (ten dele) de voordelen van de substantialistische winstberekening deels achtig wordt en een tweede, die de weg daartoe versperd ziet. Tot de tweede groep zou men ook vele genieters van andere bronnen van inkomen dan bedrijfswinsten kunnen rekenen.

Deze behandelingsongelijkheid heeft de wetgever niet bedoeld, en de schrijver acht dan ook ingrijpen van de wetgever gewenst. Indien de door de schrijver bedoelde rechtsongelijkheid inderdaad zo belangrijk is als hij aanneemt, dan betekent zijn visie eigenlijk een (onuitgesproken) aanklacht tegen de wetgever: het had zover niet moeten komen. Deze problematiek is overigens niet typisch Nederlands. In Engeland is de evolutie in substantialistische richting er zeer waarschijnlijk door tegengehouden; in Amerika is zij punt van discussie. Het zou te betreuren zijn, wanneer het vraagstuk der rechtsongelijkheid slechts negatief wordt opgelost: een positieve oplossing, recht doende aan de thans „vergeten groepen”, is ons wel zo sympathiek, al onderschatten wij de daaraan verbonden moeilijkheden geenszins. In Amerika is eigenlijk de dollar-value-variant van het lifostelsel via een rechterlijke uitspraak, gebaseerd op de wens tot opheffing van rechtsongelijkheid, tot levende werkelijkheid geworden. Deze methode moge haar feilen hebben — en de schrijver schetst ze duidelijk —, zij heeft voor een econoom iets zeer aantrekkelijks, nl. dat zij afstand neemt van de *technische* hoedanigheid der voorraadgoederen. Het blijft voor hem toch moeilijk te verteren, dat technische criteria — „soortgelijk, althans soortverwant” — de oplossing van een economisch vraagstuk, de winstbepaling, in de weg treden.

Edoch, een boekbespreking moet zich beperken tot de bespreking van een boek! Wij vonden in het werk van de heer Slot veel van waarde. Vooral zijn puntige bespreking van vele — men zou haast vermoeden: van alle! — arresten, die betrekking hebben op winstberekening in verband met

voorraden, achten wij waardevol. Zijn neiging tot beknoptheid heeft ook haar bezwaren, zo bijv. in hoofdstuk II § 5, waar de vraag behandeld wordt, of men bij productieondernemingen ten aanzien van voorraden halffabrikaat, gereed produkt of goederen in bewerking ook de constante kosten tot de „aanschaffings- of voortbrengingskosten” moet rekenen uit bedrijfs-economisch oogpunt. Hier is de schrijver zo positief; dat men — zijn werk gelezen hebbende — haast wel moet aanvaarden, dat de bedrijfseconomie op deze problematiek volmaakt uitgekeken is! En dat wagen wij vooralsnog, vooral t.a.v. Amerika, te betwijfelen. Dat het bijzonder moeilijk is om in kort bestek *de(?)* theorie van de vervangingswaarde weer te geven zonder kwetsbaarheid voor kritiek *kan* de lezer — en *heeft* de schrijver wellicht — ervaren. Ook al kan men hier en daar enige kritische kanttekeningen maken, het doet aan het nut van het werk niet af.

Tot slot noemen wij, mede ter aanmoediging van toekomstig elezers, enkele conclusies op saillante punten, waartoe de schrijver komt:

1. het is niet gewenst, dat commercieel als winst wordt aangemerkt, wat fiscaal wordt „gereserveerd”;
2. waardestijging van de gebonden voorraad, voor zover niet gefinancierd met eigen vermogen — (ligt hier een oplosbaar toerekeningsvraagstuk van vermogenscomponenten aan kapitaalcomponenten?) — is in principe uitkeerbaar;
3. de normale of ijzeren voorraad moet gesteld worden op de grootste hoeveelheid, welke in de loop van het jaar als technisch-economisch noodzakelijk dient te worden beschouwd;
4. waardeert men in het kader van het ijzeren voorraadstelsel de normale voorraad tegen de lagere marktwaarde, dan kan men deze lagere marktwaarde niet beschouwen als een nieuwe vaste basisprijs.

Rotterdam.

R. BURGERT.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

Faculteit der Rechtsgeleerdheid

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Groningen stelt zich voor gedurende het studiejaar 1958/9 de navolgende colleges te doen geven ten behoeve van afgestudeerden en andere belangstellenden:

- 4 november: Prof. Dr. P. J. Bouman.
Onderwerp: Het doel van de onderneming.
- 18 november: Prof. Mr. J. Wiarda.
Onderwerp: Het begrip onderneming in het burgerlijk- en handelsrecht.
- 2 december: Prof. Mr. E. H. s'Jacob.
Onderwerp: De zelfstandigheid van de onderneming in het publiekrecht.
- 27 januari: Prof. Dr. J. Pen.
Onderwerp: De economische achtergronden van het prijs- en mededingingsbeleid.
- 10 februari: Prof. Mr. K. Wiersma.
Onderwerp: Mededingingsrecht.

De colleges worden gehouden in het Academiegebouw te Groningen, des avonds te 20.15 precies. Aan het volgen daarvan zijn geen kosten verbonden.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De belastingbetalingen hebben het tegoed van de Schatkist bij De Nederlandsche Bank in de week eindigend 6 oktober met niet minder dan f. 239 mln. doen toenemen. Voor een groot deel zijn deze middelen van het bankwezen afkomstig, en er is dan ook alle aanleiding zich de ogen uit te wrijven als men ziet dat het saldo van de banken in dezelfde week met slechts f. 15 mln. is afgenomen.

De verkrappende uitwerking van de belastingbetalingen is dus grotendeels gecompenseerd door de invloed van andere, verruimende factoren. Als zodanig kan in de eerste plaats De Nederlandsche Bank zelf worden genoemd, die in totaal f. 60 mln. papier in disconto heeft genomen en voor f. 28 mln. uitbreiding aan haar voorschotten heeft gegeven. In de tweede plaats hebben publiek en bedrijfsleven tot de verruiming bijgedragen door f. 64 mln. aan bankbiljetten via de banken in te leveren. De meest spectaculaire factor is evenwel dat er een ware deviezenstroom over ons land is gegaan, die de goud- en deviezenreserves bij De Nederlandsche Bank in één week tijds met f. 67 mln. heeft doen stijgen, en wel tot meer dan f. 5 mrd. (f. 5.039 mln.).

De invloed van de verruimende factoren moge dus in de verslagweek door de belastingbetalingen aan het oog onttrokken zijn geweest, zodra de Staat tot besteding van de verworven middelen overgaat zal dit niet langer het geval zijn. En hierop zal de geldmarkt niet zo heel lang behoeven te wachten. Voor de deur staan o.a. de uitkering van melkgarantiegelden (f. 50 à f. 60 mln.), de kwartaalbetaling aan de gemeenten (ruim f. 250 mln.) en betalingen in verband met de schuldendienst.

Nu het einde van de krapteperiode in zicht is dagen echter weer nieuwe problemen op. Sinds in augustus 1958 het kaspercentage tot 10 pCt. is verhoogd zijn de goud- en deviezenreserves van de Bank met ruim f. 200 mln. toegenomen. Zal dit betekenen dat een nieuwe verhoging van het kaspercentage voor de deur staat? In het Jaarverslag 1954 (blz. 135) van De Nederlandsche Bank wordt het voornemen kenbaar gemaakt om, nadat het kaspercentage geleidelijk tot 10 pCt. is verhoogd, „bij een eventueel blijvend verder overschot aan liquide middelen in eerste aanleg — uit de ons ter beschikking staande portefeuille schatkistpapier — beleggingsmateriaal aan

de markt af te geven". Het is evenwel niet duidelijk of aan deze uitspraak een blijvende geldigheid kan worden toegekend, dan wel of zij uitsluitend betrekking heeft op de periode, onmiddellijk volgend op het in werking treden van de kasreserveregeling.

De kapitaalmarkt.

Het, Amerikaanse conjunctuurnieuws blijft buitengewoon gunstig. De metaalprijzen stijgen, de voorraadintering is weliswaar niet tot stilstand gekomen maar toch aan het afnemen, het gevaar van een algemene staking in de automobiellindustrie schijnt zonder exorbitante loonsverhogingen te zijn bezworen, de afbetalingskredieten gaan weer een stijging vertonen, en bovenal, de werkloosheid, tot nog toe bepaald een zorgkind, is in september meer dan seizoensmatig gedaald, en wel met 600.000 man tot 4,1 mln. Laatstgenoemde factor leidde vrijdag jl. tot grote omzetten en aanzienlijke koersstijgingen.

Deze hebben in de verslagweek nog geen gelegenheid gehad om hun invloed op het koerspeil van de Amsterdamse beurs te doen gelden. In het algemeen kan men echter zeggen dat in Nederland tegenover de recente koersontwikkeling in Wall Street een zekere mate van wantrouwen aan de dag wordt gelegd.

In ieder geval zijn wij in ons land bepaald nog niet in het stadium gekomen, waarin het rendement op aandelen beneden dat op obligaties is gedaald, zoals dit in Amerika het geval is. Het gemiddeld rendement op 198 Nederlandse aandelen, zoals dit door de Rotterdamsche Bank wordt berekend, bedroeg ultimo september 1958 6,3 pCt., tegen ruim 3½ pCt. op de 500 Amerikaanse aandelen van het Standard & Poor's gemiddelde. Ook in ons land is evenwel een scherpe achteruitgang van het aandelenrendement te constateren: ultimo december 1957 bedroeg het nog 7,9 pCt., zodat een daling met ca. 20 pCt. heeft plaats gevonden. Ter vergelijking diene dat het rendement op de kortlopende 3 pCt. Investeringscertificaten in dezelfde periode gedaald is met 18 pCt. en dat op de langlopende lening 3½ pCt. Nederland 1947 met ca. 10 pCt.

De koersen op de obligatiemarkt zijn lichtelijk aangetrokken. Misschien speelde het feit dat de emissie van de Export-Financiering-Maatschappij (f. 40 mln. 15-jarige 5 pCt. obligaties) achter de rug is hierbij een rol. Blijkens een hieromtrent gepubliceerde mededeling is op deze lening zodanig ingeschreven, dat bij de toewijzing een reductie moest worden toegepast. Opvallend in deze mededeling was, dat niet, zoals bij voorgaande obligatie-

eenmalige publikatie

PONS-STROKEN (tape), PONS-BAND EN PONSKAARTEN

Tot op heden was het voor het bedrijfsleven praktisch ondoenlijk zich te oriënteren en zich een duidelijk beeld te vormen over het nut, het doel en het gebruik van ponsstroken, ponsbanden en ponskaarten.

Wij komen met een uitgave in diverse afleveringen, waarin bovengenoemde materie duidelijk en helder wordt uiteengezet.

De gehele verhandeling wordt geschreven door een **INTERNATIONAAL EXPERT**.

Bedrijven en functionarissen welke voor deze uitgave belangstelling hebben, stellen wij **GRATIS** de gehele uitgave beschikbaar.

Nevenstaande coupon duidelijk en volledig invullen en inzenden aan:

Kantoorhandeling **P. SCHREVEL** Olympia kantoorhandeling
Schiedamse vest 58 • Rotterdam • Telefoon 11 38 13

COUPON

Naam v/h bedrijf:

Naam functionaris:

Functie:

Adres:

Woonplaats:

IN BLOKLETTERS A.U.B.

(Ec)

emissies, van een (zeer) belangrijke reductie sprake was; voorts is het merkwaardig dat sinds 6 oktober jl., de dag vóór de emissie, geen notering meer is opgemaakt voor de obligaties die van de begin juli 1958 geëmitteerde eerste tranche dezer lening deel uitmaken.

Dit alles wijst niet in de richting van een overweldigend succes, hetgeen weinig bemoedigend is voor hen die vrouwen hebben in de absorptiecapaciteit van de Nederlandse kapitaalmarkt bij de huidige rentestand. En dan te bedenken dat de Bank voor Nederlandsche Gemeenten sinds twee maanden geen beroep meer op de openbare kapitaalmarkt heeft gedaan, ondanks de enorme consolidatie-achterstand....

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1958	30 okt. 1958	10 okt. 1958
Algemeen		168	220	221
Internat. concerns		237	316	317
Industrie		126	159	161
Scheepvaart		117	142	143
Banken		106	129	132
Indon. aand.		64	89	90
Aandelen				
Kon. Petroleum	f. 147,30	f. 179,50	f. 179,95	
Unilever	311¼	406¾	408¾	
Philips	230½	345	348½	
A.K.U.	142½	219½	218½	
Kon. N. Hoogovens	241	320	324	
Van Gelder Zn.	170	186¼	185¼	
H.A.L.	132¼	149	147¾	
Amsterd. Bank	191½	238¼	239½	
H.V.A.	84¾	107¼	112¾	
Staatsfondsen				
2½ pCt. N.W.S.	59¾	59	58	
3½ pCt. 1947	85½	92½	92¼	
3½ pCt. 1955 I	81¼	87¼	87½	
3 pCt. Grootboek 1946	80¼	89½	89¾	
3 pCt. Dollarlening	90	91	90½	
Diverse obligaties				
3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...	84	92½	90¾	
3½ pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III	79¾	84	84½	
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	84½	90½	90½	
3½ pCt. Philips 1948	90	94½	95	
3½ pCt. Westl. Hyp. Bank	80	85¾	85¼	
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957	104¾	109¾	109¾	
New York				
Aandelenkoersgemiddelde				
Dow Jones Industrials	439	526	543	
		M. P. GANS.		

vacatures

Fijnmechanische Industrie in het Westen des lands zoekt op korte termijn een

ADMINISTRATEUR

die tot taak zal krijgen de leiding van de gehele administratie en Hollerith en die volkomen bekend is met kostprijsberekening, belastingzaken, etc.

Hierbij wordt gedacht aan b.v. een Economisch Doctorandus, welke **BESLIST** praktijk moet hebben opgedaan in een machinefabriek.

Deze staffunctionaris wordt goed gehonoreerd, terwijl een degelijke pensioenregeling en eventueel een woning beschikbaar is.

Uitvoerige, eigenhandig geschreven brieven, welke strikt vertrouwelijk zullen worden behandeld, met opgave van leeftijd, opleiding, ervaring, etc. en voorzien van recente pasfoto worden gaarne ingewacht onder nr. E.-S.B. 35-1, bur. van dit blad.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 30 september 1958

Kas, Kassiers en Dag- geldleningen .. f	85.446.213,78	Kapitaal	f 49.000.000,-
Nederlands		Reserve	21.500.000,-
Schatkistpapier ..	449.800.000,-	Bouwreserve	1.000.000,-
Ander Overheidspapier ..	31.148.270,07	Deposito's op Termijn ..	342.918.131,89
Wissels	21.134.626,40	Crediteuren	654.953.253,22
Bankiers in Binnen- en Buitenland.	66.674.809,87	Geaccepteerde Wissels ..	622.614,35
Effecten, Syndicaten en Waarden.	42.699.714,09	Door Derden Geaccepteerd	184.670,98
Prolongaties en Voor- schotten tegen Effecten ..	28.654.178,20	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen ..	32.551.428,07
Debiteuren	366.056.243,45		
Deelnemingen (incl. Voorschotten) ..	6.116.042,65		
Gebouwen.	5.000.000,-		
	<u>f 1.102.730.098,51</u>		<u>f 1.102.730.098,51</u>